

 Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi (AKRA)	Akra Journal of Culture Art and Literature (AKRAJOURNAL)	
Yıl 14, Year 14, Cilt 14, Volume 14, Sayı 38, Issue 38, Ocak 2026, January 2026 e issn: 2687-6361		
Özgünlük kontrolü		Authenticity process
DOI: 10.31126/akrajournal.1776240		
Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	01.09. 2025	Submitted date
Kabul tarihi	17.11. 2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	25.03. 2026	Online publishing date
Atıf Bilgisi / Reference Information <i>Mehmet Bulut (2026). Berlin’de Yer Alan Doğu Türkçesiyle Yazılmış Düz ve Kağı Hikâyesinin Dil Özellikleri Üzerine, Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi AKRA / Akra Journal of Culture Art and Literature, AKRAJOURNAL / 2026 / C.14 / S. 38 / s. 227-283</i>		

BERLİN’DE YER ALAN DOĞU TÜRKÇESİYLE YAZILMIŞ DÜZ VE KAĞI HİKÂYESİNİN DİL ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE

Dr. Mehmet BULUT*

Öz: Berlin Devlet Kütüphanesi Avrupa Dışı Elyazmaları, İslami Elyazmaları kategorisinde bulunan Ms. or. quart. 1296 numaralı Çağatay Türkçesi elyazması, bir kitabın içinde yer alan sekiz metinden biridir. Bu kitapta sırasıyla 1.Raḥatü’l-kulüb kitâb bolsun 2. Kıyâmetnâme 3. Râznâme 4. Şehzâde Bulukya 5. İmâm Zebîhlar Tezkîreleri 6. Şehzâde ḍufu 7. Düz kağı 8. H’âce Selim adlı hikâyeler bulunmaktadır. Yedinci sırada yer alan metin, Düz ile Kağı ya da diğer adlandırmasıyla Kadı ile Uğru hikâyesi günümüze kadar çokça işlenmiş ve basılmış bir hikâyedir. Kadı ile Uğru (Hırsız, Düz vb.) hikâyesi, Türk edebiyatına çeviri yoluyla kazandırılmıştır. Aslı

*T.C. Millî Eğitim Bakanlığı / ORCID ID: 0000-0001-6137-096X

Arapça olan Kadı ile Uğru hikâyesi, önce Farsçaya sonra da Türkçeye çevrilmiştir. Bu çalışmada daha önce hiç yayımlanmamış olan Berlin nüshası ele alınmış ve bu eserdeki dil özellikleri, 19. yy. Çağatay Türkçesi ve yerel dil özellikleri gösterilmiştir. Eserin bugüne kadar yayımlanan nüshalardan farklı tarafları da bulunmaktadır. Bu nüsha hakkında ayrıntılı bir inceleme kitabı hazırlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kadı ile Uğru, Kadı ile Hırsız.

ON THE LINGUISTIC FEATURES OF THE STORY OF DÜZ AND KAÐI WRITTEN IN EASTERN TURKISH IN BERLIN

Abstract: Located in the Non-European Manuscripts, Islamic Manuscripts category of the Berlin State Library, Ms. or. quart. 1296 is one of the eight texts in a book in Chagatai Turkish. This book contains stories titled 1. Raḥatu'l-kulüb kitāb bolsun 2. Kıyāmetnāme 3. Rāznāme 4. Şehzāde Bulukya 5. İmām Zebîhlar Tezkireleri 6. Şehzāde ḍufu 7. Düz kağı 8. H'āce Selim. The seventh text, our Düz ile Kağı, or Kadı ile Ughru, is a story that has been widely studied and printed until today. The story of Kadı ile Ughru (Thief, Düz, etc.) is a story that was introduced into Turkish literature through translation. Originally in Arabic, the story of Kadı ile Ughru was first translated into Persian and then into Turkish. We have taken the copy in Berlin, which has never been published before, and tried to analyze the language features of this work in 19th century Chagatai Turkish and local language features. The work also has different aspects from the copies published so far. We are preparing a detailed analysis book about this copy.

Keywords: Chagatai, Modern Uyghur, Uzbek, Kadı ile Ughru, Kadı ile Hırsız.

Giriş

Berlin Devlet Kütüphanesi Avrupa Dışı Elyazmaları, İslami Elyazmaları kategorisinde bulunan Ms. or. quart. 1296 numaralı Çağatay Türkçesi elyazması bir kitabın içinde yer alan sekiz metinden biridir. Bu kitapta sırasıyla 1. Raḥatu'l-Hikāyekulüb kitāb bolsun 2. Kıyāmetnāme 3. Rāznāme 4. Şehzāde Bulukya 5. İmām Zebîhlar Tezkireleri 6. Şehzāde ḍufu 7. Düz kağı 8. H'āce Selim adlı hikâyeler bulunmaktadır. Yedinci sırada yer alan metin, Düz ile Kağı ya da diğer adlandırmayla Kadı ile Uğru hikâyesi günümüze kadar farklı nüshaları bulunmuş, çokça işlenmiş ve basılmış bir hikâyedir. Kadı ile Uğru (Hırsız, Düz vb.) hikâyesi Türk edebiyatına çeviri yoluyla kazandırılmış bir

hikâyedir. Daha önce yayımlanmamış Berlin¹ nüshası, bu çalışmanın konusudur. Bu çalışma, eserin dil özelliklerini 19. yy. Çağatay Türkçesi ve yerel dil özelliklerini göstermeye çalışmaktadır. Eserin bugüne kadar yayımlanan nüshalardan farklı tarafları da bulunmaktadır. Bu nüsha hakkında ayrıntılı bir inceleme kitabı hazırlanmaktadır.

Aslı Arapça olan Kadı ile Uğru hikâyesi, önce Farsçaya sonra da Türkçeye çevrilmiştir (Doğan, 2012, s. 987). Çelebioğlu (Çelebioğlu, 1999, s. 85), Şaban Doğan (Doğan, 2012) ve Kenan Özçelik (Özçelik, 2008) bu hikâyenin Yusuf u Meddah tarafından yazılmış ve XIV. yüzyıl halk tipi bir eser olarak münazara türünden sayılabileceğini belirtir. Kaya da Ruhsatî tarafından nazma çekilen metni tanıtmıştır (Kaya, 2009). Buradan çıkan sonuca göre bu eser farklı kişiler tarafından çevrilmiş ve yazılmış olmalıdır. Başka araştırmacılar ise Arap edebiyatının hikâye külliyyatı konumundaki el-Ferec Ba’de’s-Şidde’nin on sekizinci hikâyesi olduğunu ve hikâyenin orijinal adının Hikâyet-i Hejdehüm/Ez-Ân Düzd ü Kadı ve Sergüzeşt ü Mâcerâ-yı İşân olduğunu söyler (Akman, 2012, s. 12-13). Bu kitabın adı, sıkıntılardan kurtulma anlamını ifade eder. Çünkü her hikâyenin sonu mutlu bitmektedir. Arap edebiyatında el-Ferec Ba’de’s-Şidde hikâyelerinin ilki Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed el-Medâînî (öl. 225/839)’ye aittir. Bu eser en sistemli ve kapsamlı olarak yine aynı adla Ebu’l-Kâsım et-Tenûhî (327-348/938-994) tarafından yazılmıştır. Ferec Ba’de’s-Şidde adındaki eserlerin en eskisi Arapça yazılmış olanıdır. Ferec Ba’de’s-Şidde’nin içerisinde hikâye dışında da edebî türler bulunmaktadır. Fakat Türkçeye çevrilirken sadece hikâyeler alınmıştır. Ferec Ba’de’s-Şidde hikâyeleri bu devrin dinî görüşlerini yansıtan bir nevi misyonerlik kitabı olabilir (Akyol, 2008). En eski Türkçe nüshası 1451’e tarihlenir. Arapçadan Farsçaya çevrilirken geçtiği coğrafyadan da eklentiler yapılmıştır (Subaşı, 2016, s. 1, 13).

Kadı ile Uğru hikâyesi Türkiye’de Batı Türkçesi örnekleriyle çokça incelenmiştir. Bu çalışmalar; Hasan Doğan, Doğan Kaya, Şaban Doğan, Eyüp Akman, İsmet Çetin, Murat Muratoğlu tarafından yapılmıştır. Üzerinde çalışılan

1. <https://bit.ly/48LhDm>

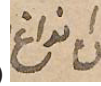
bu nüsha, ilk kez Doğu Türkçesiyle (Çağatayca) ele alınmış nüsha olacaktır. Bu metinde ilk kez Uğru'nun adı da anılmaktadır. Adı, Muhammed Rāzî'dir (392-9). Ayrıca bir diğer farkı, giriş bölümüdür. İsfahan'da üç düzenbazın var olduğunu ve bunların gaddar oldukları ifade edilir. Birinin adı Ahmed ibn İsfahānî, diğerinin adı Muhammed Rāzî ve üçüncüsünün adı da Dōst Bekārî'dir. Başından geçenleri birbirine anlatırken içlerinden biri Dōst Muhammed İsfahānî olarak anılır. Bu kişi, ey dostlar hanginiz Bağdad kadısını soyabilir? Kim yaparsa ona bin dinar altın vereceğim, der. Muhammed Razi; kendisinin yapabileceğini çünkü kendisinin şair, hafız, müneccim, hilekar, düzenbaz olduğunu söyler. Bağdad şehrine yakın bir ribata giderek burada kadıyı beklemeye başlar. Diğer bölümlerde de bazı farklar bulunmaktadır. Tabii diğer nüshalar arasında da kimi eksiklikler ve farklar da vardır. Örneğin çalışılan bu nüshada kadı, taksim edilecek nesneleri getirir ancak sayıları diğerlerinden farklıdır: Dört kaz, bir tavuk, yedi yumurta vardır. Kadı, uğrudan bu yiyecekleri taksim etmesini ister. Diğer metinlerde önce kaz taksim edilirken metnimizde önce tavuk taksim edilir (407-5). Nüshanın dil özelliklerine baktığımızda son dönem Doğu Türkçesi özellikleri taşımaktadır. Bu çalışmada örneklerin yanında parantez içinde yer alan ilk rakam, bu hikâyenin yazmada belirlenmiş sayfa numarasını; tireden sonra yer alan rakam ise satır numarasını belirtmektedir.

Çağatay Türkçesi ile yazılan metinler, Eski Uygur Türkçesi yazı geleneğini devam ettirmektedir. Geniz n'sinin (ن) (ك ile yazılması, Türkçe kelimelerde ünlülerin harekesiz gösterilmesi, art ünlülü Türkçe kelimelerde s ve t ünsüzlerinin (س ve ت ile, ç ve p ünsüzlerinin ise چ ve پ harfiyle yazılması ve eklerin kelimelerden ayrı yazılması Eski Uygur Türkçesi imlâ özellikleridir.

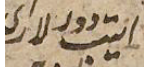
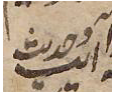
1.1. Yazım Tercihleri

1.1.1. Ünlülerin Yazımı

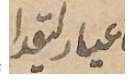
1.1.1.1. A Ünlüsünün Yazımı

Sözcük başında a ünlüsü, bazen elif (ا) andağ (392-2),

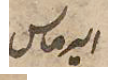
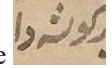
 aytıpdurlar (396-3), aydı (396-10) bazen de medli elif
(l) ile āyet (393-6), aynı (394-3), ange (395-3), āyetini (394-7) gösterilmiştir.

Sözcük içinde a ünlüsü, bazen elif (l) ile bar (392-3), urmay
(392-7) bazen de harfsiz kıysı (392-6), karanğu (395-13) gösterilmiştir.

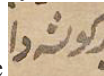
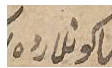
Sözcük sonunda a ünlüsü, bazen elif (l) ile ‘ayyārılığda (392-3)
 ġaddārılığda (392-3) bazen de güzel he (o) ile yolğa (392-11),
 Baġdādğa (392-11) gösterilmiştir.

1.1.1.2. E Ünlüsünün Yazımı

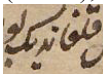
Sözcük başında her zaman elif (l) ile gösterilir: ey (396-3), eger (397-4).

Sözcük içinde bazen elif (l) ile gösterilmiştir: ěrmes (396-1),
 ötken (392-6) bazen güzel he (o) ile kūşede (392-5), lara

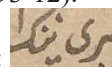
 özgeler (395-10), bazen de harf yazılmadan mèn (392-8), kimerse (394-12) gösterilmiştir.

Sözcük sonunda bazen elif (l) ile kūşede (392-5), birbirige (392-5) bazen de güzel he (s) ile gösterilmiştir: yène (392-3), kōnlarde (392-5).

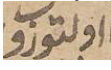
1.1.1.2.1. Kapalı e (è)

Bazı durumlarda elif (l) ve ye (y) bazı durumlarda ise sadece elif (l), bazen sadece y (y) bazen de harfsiz şekilde gösterilmiştir: èmes (394-6), èrdi (392-5), èdi (393-1) yène (392-3), tègürmey (392-7), (392-9), dèp (392-10), bèrdi (392-10), kılğan dèk (393-11).

1.1.1.3. I/İ Ünlülerinin Yazımı

Başta her zaman elif (l) ve ye (y) işni (392-8), (393-12). Ortada hem ye (y) harfi ile hem de harf yazılmadan gösterilmiştir: biriniñ (392-4), birbirige (392-5), tartıp (392-10). Sonda her zaman ye (y) harfi ile gösterilmiştir: atı (392-4), èrdi (392-5).

1.1.1.4. O/U Ünlülerinin Yazımı

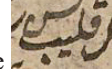
Başta her zaman elif (l) ve vav (و) harfleriyle gösterilir: üç (392-5),
 oturup (392-5).

Ortada bazen vav (و) harfi ile kün (392-5), köşede (392-5),
 oturup (392-5) bazen de harfsiz şubu (393-1), kılığa
(393-12) gösterilir.

Sonda vav (و) harfi ile gösterilir: bu (392-5), şubu (393-1).

1.1.2. Ünsüz Harflerin Yazımı

1.1.2.1. B/P Harflerinin Yazımı

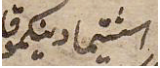
Bu iki ünsüz genellikle be (ب) harfiyle kılıp (396-3) bo-
lup (396-3) yazılırken p harfi bazen pe (پ) harfiyle tapar mên (399-15) gösterilir.

1.1.2.2. C/Ç Ünsüzlerinin Yazımı

Bu iki ünsüz genellikle cim (چ) harfiyle çıkıpdu mên (395-13),
 nêçük (396-10), beşinci (396-12) yazılırken ç harfi bazen çe (چ) ile
 çılavını (394-14), çıkıtnı (395-13) yazılmaktadır.

1.1.2.3. Damak N'siniñ (ŋ) Yazımı

Damak n'si için metnimizde nun-kef (نك) harfleri birlikte kullanılmıştır:

 eşitmediğin mü (397-3), saña (397-4), anığın (397-7), bolsan (398-11).

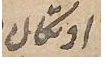
1.1.2.4. S Ünsüzünün Yazımı

Metnimizde Türkçe sözcüklerdeki s, sin (س) harfi ile gösterilmiştir.

kaysı (392-6), kaşısı (392-7), geltürsejizler (392-8), sizler (392-8), sözni (392-9).

1.1.2.5. T Ünsüzünün Yazımı

Metnimizde Türkçe sözcüklerdeki t, te (ت) ve tı (ط) harfi ile gösterilmiştir.

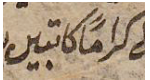
 atın (isim, ad) (406-15), atım (isim, ad) (406-15), at (binek hayvan) (393-12), atı (isim, ad) (392-4), oturup (392-4), ötken (392-6), ayttı ki (392-6), altun (392-9).

1.1.2.6. Diğer Yazım Özellikleri

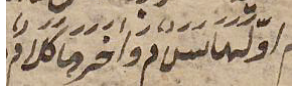
1.1.2.6.1. Şedde

Arapça kelimelerde kullanılmıştır: mekkār (394-4), tayyār (394-13), kuvvet (395-11), müddeti (395-3).

1.1.2.6.2 Tenvin

 kirāmen kātibîn (395-8).

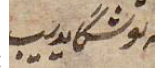
Ayrıca ayet ve hadisleri yazarken de şedde, üstün, esre, ötre gibi işaretler metinde kullanılmıştır.

(395-4).

Diğer Yazım Özellikleri

Zaman eki -GAy, sıfat-fiil eki -GAn, emir eki -GIl ve söz başı Arapçada k

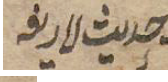
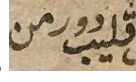
olan kafir sözcüğü bazen kef bazen de gef ile yazılmıştır: tüşgey

(395-4), tüşkende (395-12); ëgen (396-8), ëken (401-

4); bilmegey (396-10), Bilkil (397-9), bërgil (398-7);

 gāfir (397-14) (398-1), kāfirler (398-2), kafre (398-3),

Eski Uygur Türkçesi imlasında görülen ve Çağatay Türkçesinde gördüğümüz çekim ve yapım eklerinin eklendikleri kelimelere bitiştirilmeden yazılması geleneği metnimizde görülür. Ancak tüm kelimelerde bu durum görül-

mez. hadîşleriğa (396-14), kılıpdur mèn (396-15),

 hadîşni (396-15).

Sözcüklerin içinde veya sözcüklere ek getirilmesi ile çift okunan ünsüzler, yazımda tek harfle gösterilmiştir. Bu durum, eklerin bitişik veya ayrı yazılma-

sına bakılmaksızın iki durum da görülmektedir. uyğattı (393-14), yetti

yetti (394-7), ayttı (402-8), yoğattı (405-11).

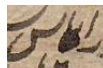
Metinde bazı sözcüklerin farklı yazılışlarına rastlanmaktadır: (399-4), maṇa, gāfir (402-8) kāfir (396-2), yüzük (404-12), üzük (404-11).

Arapça kelimelerdeki uzun a (ā)nın ardından gelen hemze yazılmaz (Ø) veya ye (ی) harfiyle gösterilir: cāiz (403-14).

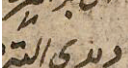
Farsça ve Arapça sözcükler genellikle doğru yazılmıştır. Ancak bazen yanlış harf tercih edilmiş, bazen harfin noktası atlanmış, fazla yazılmış vb. sebeplerle hatalar yapılmıştır:

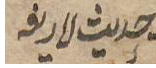
 āzam (398-15), günā[h] (399-6), šādīr (399-6), nāzil (399-7), taḫsim (409-5).

Metinde Arapça ve Farsça sözcükler genel olarak klasik imlâsı ile doğru yazılmışken bazı örneklerde yanlış yazılanlarına da rastlamaktayız: ḥāṣīl, nāzīl, līkīn, lāzīm şeklinde ye (ی) harfi fazladan yazılmıştır. dürüst sözcüğü dürüst şeklinde vav (و) harfi fazla şekilde yazılmıştır.

Sin (س) harfini belirtmek için: ēmes (394-6), (395-10), sēni (395-13), kaysıñızlar (392-8).

Satır arasında unuttuğu sözcükleri yazmak için unuttuğu yere küçük bir v koymuş ve bunu satırın bulunduğu yerde sayfanın boş kısmına yazmıştır:

 dirdi (396-12). Ha (ح) harfini yazıda belirtmek için altına küçük bir hemze konulmuştur. Ancak bunu bütün ha'ları belirtmek için

kullanmamıştır: ḥadīşleriğa (396-14).

Arapça emin sözcüğü metnimizde emîn (397-6) şeklinde yani kapalı e (è) ile yazılmıştır.

Metin genel olarak siyah mürekkeple yazılmış ancak kırmızı mürekkep de ḥadis, âyet veya Türkçe bazı ifadelerde kullanmıştır:

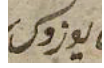

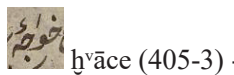
ḥudā-yı te’āla, kelām-ı mecîdde ḥaber

bèripdür kim (400-4), Kāle’n-nebiyyi ‘aleyhi’s-selām

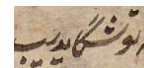
(397-1), Rubā’iyye (397-9).

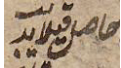
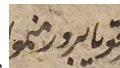
Bazı sözcükler ikili şekilde yazılmaktadır: fāycāmesige (404-1)

- pāycāmeni (404-2), yūzūk (404-12) - ūzūk (404-11),

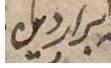

ḥvāce (405-3) - ḥōcam (405-5).

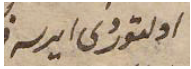
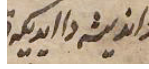
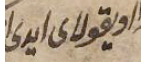
Bazı sözcükler bitişik yazılmıştır: aydı kim (404-4),

tüşgey dép (395-4), ḥāşıl kılay dép (395-11), koyabêrür
mên mü (395-12).

İkinci çoğul şahıs iyelik eki toḥūmuṅlar (404-5) örneğinde -
ḡlar şeklindedir.

 birerdin (409-6), ekidin (409-5), üçdin (409-6) örneklerinde +din eki adet-tane anlamında kullanılmıştır.

Belirtme ekinin yönelme göreviyle kullanılması: Meni müfsid dedîñ (401-5).

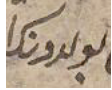
Metinde ê- fiili êr- şeklinde de kullanılmaktadır: bar êrdi (392-3), kılur êrdi (392-6), olturdı êrse (393-2), endîşede êdi ki (393-2), kılur êdi (393-6), uykulaý êdi (393-6).

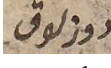
1.2. Ses Bilgisi

1.2.1. Ünlüler

1.2.1.1. Ünlü Değişmeleri

1.2.1.1.1. Yuvarlaklaşma: Bu ses olayı Ergin tarafından şöyle tanımlanır: Düz ünlülerin komşu ünlü ve ünsüzlerin etkisiyle yuvarlaklaşması hadisesidir (Ergin, 2002, s. 54). Görülen geçmiş zaman eki her zaman -dI ile yapılırken

yuvarlaklaşmış örnekler de görülür: bolduñ (401-3). -IIK isimden

isim yapım ekinde de yuvarlaklaşmalar görülmektedir: düzlük (401-8). Emir kipinin 2. Tekil çekiminde de bu ses olayı gözükmemektedir:

 Kirmesün (406-1)

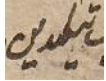
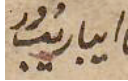
1.2.1.1.2. Düzleşme: Kelime köklerindeki yuvarlak ünlülerin düz duruma geçmesi olayını Korkmaz düzleşme olatak adlandırır (Korkmaz, 1992, s. 50).

Çağatay Türkçesinde yuvarlak ünlülerin düzleşmesi hadisesine çokça rast-

lanır (Argunşah, 2013, s. 85). ilgeri (< ET ilgerü) (393-12).

1.2.1.1.3. Öndamaksıllaşma (İncelme): Çeşitli sebeplerle bir kelimedeki

kalın ünlü veya ünsüzlerin incelmesi olayıdır (Korkmaz, 1992, s. 87).

Min (< ET bıñ~biñ) (404-6), tilidin (< ET tıl) (397-6),

iberipdür (< ET, DLT ıd-u ber-) (397-15), emdi (< ET amtı).

1.2.1.1.4. Genişleme U, I>A: Çağatay Türkçesinde de az da olsa bu ses

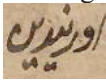
olayı görülür (Argunşah, 2013, s. 86). yette (< ET yetti) (408-12), alte (< ET altı) (396-12).

1.2.1.2. Ünlü Düşmesi: Eckmann bu ses olayına çıkarma der (Eckmann, 2017, s. 38). Bu ses olayı özellikle ünlüyle başlayan eklerden önce bazı adların ikinci ünlülerinin düşmesinde ortaya çıkar. Gramer birliğinde yan yana gelen iki ünlü birleşerek bir ünlü teşkil eder. Bu ünlü bazen önceki ünlüye bazen de sonraki ünlüye benzer (Öztürk, 2020, s. 28).

1.2.1.2.1. Vurgusuz Orta Hece Ünlü Düşmesi: Düşen ünlü vurgusuz

ikinci hece ünlüsüdür (Argunşah, 2013, s. 86). ağzıda (< ET ağız)

(405-11), elgide [< ET elig (ëlig ?)] (405-11), oğlu (< ET

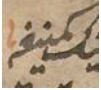
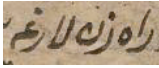
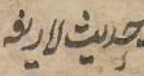
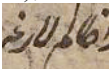
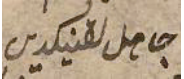
oğıl) (407-7), ornıdın (< ET orun). Ekleme ya da birleşme sırasında

üç heceli bazı sözcüklerin orta hecesindeki dar ünlü düşebilir: yalğuz

(< yalnız) (395-6), nêçük (395-15).

1.2.1.3. Ünlü Uyumları:

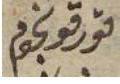
1.2.1.3.1. Kalınlık-İncelik Uyumu: Türkçenin en temel özelliklerindendir ve Çağatay Türkçesinde de bu uyum Türkçe kelimelerde büyük oranda korunmaktadır. Eckmann'a göre Çağataycanın aslı sözcüklerinde bu uyum korunur. Ancak alıntı kelimelerde eklerin art ünlülü şekilde gelmesi uyumu bozar (Eckmann, 2017, s. 85). Bu durum bazen Türkçe kelimelerde de görülmektedir ve bu durumun sebebi ise müstensihlerin kişisel tercihleridir (Eckmann, 2017, s. 32). Argunşah, bir kelimedeki kalınlık-incelik uyumunun olup olmadığını G ve K seslerinin ince veya kalın yazımından anlayabildiğimizi söyler (Argunşah, 2013, s. 80). Arapça ve Farsça alıntı kelimelerde çoklukla kalın ünlülü ekler görülmektedir. Başta Eckmann olmak üzere bazı Türkologlar bunları bir uyumsuzluk olarak görmemektedir (Argunşah, 2013, s. 81). Arapça-Farsça

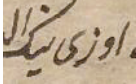
sözcüklerdeki uyumsuzluklar şunlardır: zemînga (394-2), kemeniğa (394-9), râhzenlerğa (396-12), hâdisle-riğa (396-14), zâlimlerğa (399-2), belâğa (402-12), naẓarığa (393-8), Câhillıķıñdın (400-9).

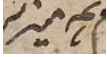
1.2.1.3.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

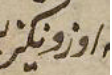
1.2.1.3.2.1. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu: Bu uyumuna Giren Yardımcı Ünlüler ve Ekler

İyelik Eklerinin Bağlama Ünlüleri

+ (I)m/+(U)m: şerāfetim (400-2), hūnerim (400-7),
 korquncum (406-7), kulum (406-12).

+ (I)η/+(U)η: atıη (406-15), öziη (408-4), hātūnuη (408-6).

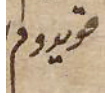
+ (I)mIz: hememiz (409-7).

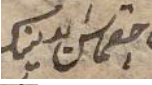
+ UηIz: özüηiz (404-14).

Çağatay Türkçesinin özelliklerinden biri de tekil 3. şahıs iyelik eklerindeki
bağlama ünlüleri bu uyuma girmez: özini (394-2), özige (392-

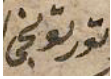
10), köçiğe (408-3), sözide (409-12), burcını (395-14).

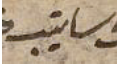
Görülen Geçmiş Zaman Şahıs Ekleri

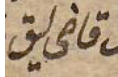
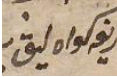
1. Tekil kişi: -DI_m/-dU_m: tēgürmedim (404-13), koy-
dum (407-15).

2. Tekil kişi: -DI_η/-DU_η: çıkmas edìη (400-8).

2. Çoğul kişi: -dI_ηIz: bērdiηiz (404-14).

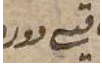
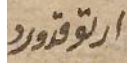
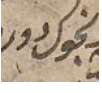
+ (I)ñçI / + (U)ñçU Sıra Sayı Ekinin Bağlama Ünlüsü: Ekinçi (396-5),
 Üçünçi (393-7), Törtünçi (396-6).

-(I)p / -(U)p Zarf-Fiil Eki: kılıp (397-2), salıp (398-7),
 satıp (402-3)

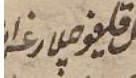
+ IIK / + IIG / + IUK İsimden İsim Türeten Ek: kâzılık (395-15),
 güvâhlık (397-9), düzlük (400-6).

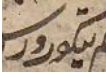
1.2.1.3.2.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumunun Bulunmadığı Ekler ve Yardımcı Ünlüler

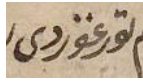
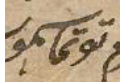
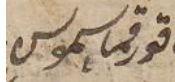
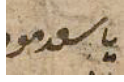
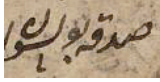
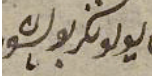
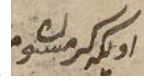
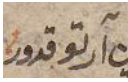
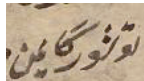
1.2.1.3.2.2.1. Yalnızca Yuvarlak Şekilleri Olan Ekler ve Yardımcı Ünlüler

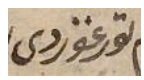
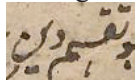
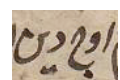
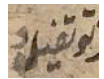
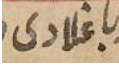
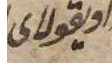
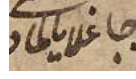
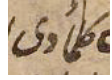
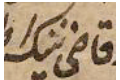
-dUr- Ettirgenlik Eki: kaysıdur (400-12), artuğdur
(400-15), nêçükdür (401-9).

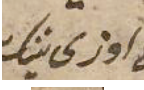
-ğu Şıfat-Fiil Eki: karaŋğu (395-13).

-GuçI Şıfat-Fiil Eki: kılğuçılarga (393-3).

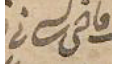
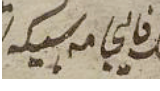
-GUr-, -KUr- Ettirgenlik Eki: yêtkürür (395-6).

- GUz- Ettirgenlik Eki: turğuzdı (408-2).
- mU Soru Edatı: tutmas mu (394-15), korğmas
mu sên (395-2), ya sa'd mu (396-9).
- sUn, -sUnlAr Emir Kipi Tekil 3. ve Çoğul 3. Şahıs Eki: şadağa bolsun (402-12), yoluğuz bolsun (405-5), öyge kirmesün (406-1).
- uğ Eylemden Ad Türeten Ek: artuğdur (401-1), yavuç
(393-1).
- (U)r- Ettirgenlik-Oldurganlık Eki: tüşürgey mên (393-3).
- (U)r- Fiilden Fiil Yapım Eki: têgürmey (392-7).
- (U)r Geniş Zaman Eki: kılur (402-13), çalur (402-15),
 alur mên (408-14).
- 1.2.1.3.2.2.2. Yalnızca Düz Şekilleri Olan Ekler ve Yardımcı Ünlüler
- +çI Addan Ad Türeten Ek: karakçı (405-11).

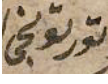
- DI Görülen Geçmiş Zaman Tekil 3. Şahıs Eki: kıldı (396-9),
 turdı (405-1), turguzdı (408-2).
- +dIn Ayrılma Durumu Eki: taqsîmdin (408-5), üçdin (409-6).
- +ğı, +KI, Aitlik Eki: Evvelkı (396-4).
- GII 2. Tekil Kişi Emir Eki: korkğıl (402-2), tutğıl (402-5), bėrgil (402-11).
- +lA- İsimden Fiil Yapım Eki: bağladı (392-15), uyqulay (393-6).
- mA- Olumsuzluk Eki: kılalmay (393-15), çağlayal-may (393-14), kelmedi (393-13).
- +nI Belirtme Durumu Eki: tañnı (393-14), atını (393-14), kâzını (393-14).
- +nIğ İlgi Durumu Eki: kâzınığ (393-14), kılınığ (393-

13), öziniñ (394-3).

+rAK: kemrek (402-13).

+(s)I Tekil 3. Şahıs İyelik Eki: atı (392-4), ızısını (392-7),
 fāycāmesige (404-1).

+UnçI Sıra Sayıları Ekinin İkinci Ünlüsü: Ekinçi (396-5),

Üçünçi (393-7), Törtünçi (396-6).

1.2.2. Ünsüzler

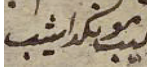
1.2.2.1. Ünsüz Değişmeleri

1.2.2.1.1. b- > m

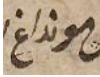
Eski Türkçede de bu ses olayına rastlanır (Gabain, 2000, s. 39). Çağatay Türkçesinde söz başındaki b ünsüzü, n ve ŋ gibi bir damak ünsüzünden önce birkaç sözcükte m ünsüzüne dönüşür: (Eckmann, 2017, s. 40) (Ölmez, 1999). Bugün Yeni Uygur Türkçesinde de bu hadiseye rastlıyoruz (Emet, 2015, s.

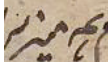
209). Metindeki örnekleri şunlardır: maña (394-15), mèn (394-

15), mëndin (404-13), mēni (395-10); mēniñ (396-8);

 minip (394-7); miñ (<ET biñ) (404-6); muñdaşıp

(405-9). Bu işaret zamiri çekime girdiğinde: munça (<ET bunça) (399-

1), mundağ (<ET buntağ) (395-9), munı (408-2).
Çokluk şahıs zamiri biz şahıs eki olarak kullanıldığında miz şeklinde kul-

lanılır: Hememiz (409-7)

1.2.2.1.2. b- > f-

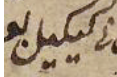
 futını (407-7),

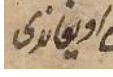
1.2.2.1.3. b > y

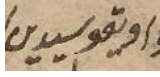
 öy (<eb) (394-5).

1.2.2.1.4. d / ǰ > y

Sözcük içinde ve sonundaki d sesi, Karahanlı ve Harezmi Türkçelerinde ǰ (Clauson, 1972), Çağatay Türkçesinde ise y'ye dönüşmektedir (Ercilasun,

2006). ayağ (<ET aǰağ) (397-9), këy- (<ET ked-) (403-10),

 koy- (<ET ǰod-) (406-13), uyğan- uyanmak [<ET uǰ(u)ğan-

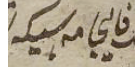
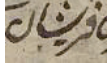
] (393-13), uyku (<ET uǰıǰ) (393-13).

1.2.2.1.5. -ǰ- > -ğ-

 ġāz (408-2).

1.2.2.1.6. p > f

Çağatay Türkçesinde Nevayi'den itibaren karşımıza çıkan bu özellik, Yeni Uygur Türkçesine kadar gelip etkisini arttırmıştır. Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında bu değişimin sözcük içinde görüldüğü açıklanmıştır (Argunşah, 2013, s. 94). Söz içi ve başındaki p'nin f'ye dönüşmesi örneklerine metinde

çokça rastlıyoruz: koftı (393-15), tafar (402-3), fāycāmesige (404-1), ferîşān (405-7), ferîlerni (401-15) (<perî).

1.2.2.1.7. Tonsuzlaşma / Tonlulaşma

1.2.2.1.7.1 Tonsuzlaşma

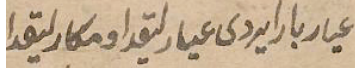
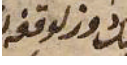
1.2.2.1.7.1.1. (-g/-ğ ~ -k/-k)

Sonunda tonsuz ünsüz bulunduran kelimelerin ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında tonlulaşması hadisesidir. Ses tellerinin ciğerlerden gelen havayı titreştirmemesi ve ton vermemesi; ünsüzlerin boğumlanma sırasında titreşimlerini kaybederek tonsuzluk niteliği kazanmasına tonsuzlaşma denir (Korkmaz, 1992, s. 151. 174.). Çağatay Türkçesinde kelime sonunda yer alan ğ, k, g, k damak ünsüzlerinin herhangi bir sistematik olmadan birbirinin yerine geçtiği görülmektedir. Kelime sonunda Yeni Uygur Türkçesinde de bu değişime rastlanır (Emet, 2015, s. 208). Ancak metnimizde genellikle ğ kelime sonlarında

tercih edilmiştir: andağ (408-3), katığ (399-7), kañğı

(398-5), mundağ (396-9). Bazı örneklerde ise k tercih edilmiştir:

 yavuk (397-4). -IK isimden isim yapım ekinde ise -lık tercih edilmiştir:

 ‘Ayyārlikda ve mekkārlikda ve ğaddarlikda (392-3), düzlükğa (399-13).

Mastar ekinde ise -mak tercih edilmiştir: kılmaq (396-13), yığımaq

çıkmağ (400-6), kılmağ (400-6).

1.2.2.1.7.1.2. -z > -s

Çağatay Türkçesinde geniş zamanın olumsuzunda tonlu z ünsüzü tonsuzlaşarak s olur (Argunşah, 2013, s. 95). emes (406-7) <-mez,

ermes (396-1) <-mez, bermes (398-7) <-mez.

1.2.2.1.7.2 Tonlulaşma

1.2.2.1.7.2.1. Sözcük Sonunda Tonsuzlaşma (-k > -ğ)

 ayağ (397-9).

1.2.2.1.7.2.2. k- > ğ

 Ġāz (408-2).

1.2.2.1.7.2.3. t- > d-

Eski Türkçede söz başındaki t sesi Çağatay Türkçesinde korunmakla birlikte bazı kelimelerde Oğuz Türkçesinin etkisiyle d'ye dönüşmektedir. Çağatay Türkçesinde kelime başındaki t- sesleri korunmaktadır. Fakat d- 'li örneklerle de rastlamaktayız (Argunşah, 2013, s. 94) (Uygun, 2021, s. 53). Doğu Türkistan Uygur ağızlarında çok az rastladığımız tonlulaşma hadiselerinden

biridir (Emet, 2015, s. 207). dēp (408-2) dēdi (408-2), dēk

(393-11), oldur (397-6). Metinde t'nin d'ye dönüştüğü örneklerin ya-

nında t'li örnekler de vardır: tēgūrūr sēn (397-15).

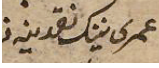
1.2.2.2. Ünsüz Düşmesi

Çeşitli fonetik etkilerle kelimelerin iç ve son seslerindeki bazı ünsüzlerin

düşmesidir. Ayrıca ünlülerin çarpışması durumunda da bu ünlülerden biri düşebilir: ne asıl? > nasıl? (Korkmaz, 1992, s. 159).

1.2.2.2.1. -g/-ğ- > ø

Metinde G ünsüzünün bazı yapım eklerinde ve bazı iki heceli kelimelerde

düştüğü görülmüştür. edilmiştir: ‘ömrünün nakdine (+GA) (402-14).

1.2.2.2.3. -r- > ø

ër- yardımcı fiili hem è- hem de ér- şekliyle karşımıza çıkar: érse,

èken (401-4),

èrmes (396-1),

èmes (397-7).

bile/birle/bilen/birlen edatının hem r’li hem de r’siz şekilleri de birlikte kulla-

nılmaktadır: bile (<ET birle) (401-10) ~ birle (<ET birle) (402-6); bilen (<ET birlen) (394-8).

1.2.2.3. Ünsüz Türemesi

Kelimenin ön, iç ve son seslerinde aslında olmayan bir ünsüzün türemesi olayıdır (Korkmaz, 1992, s. 163).

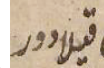
1.2.2.3.1. İkizleşme

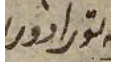
Korkmaz bu ses olayını şöyle tanımlamıştır: İç seste iki ünlü arasında bulunan bazı ünsüzlerin boğumlanmalarındaki tekrarlanma: iki /ikki, yedi /yeddi, otuz /ottuz, tokuz /tokkuz gibi. (Korkmaz, 1992, s. 163). Yeni Uygur Türkçesinde hem edebî dilde hem ağızlarda bu ses olayına sıkça rastlanır

(Emet 215; Öztürk, 32) yètte <yèti (409-2).

1.2.2.4. Hece Düşmesi (durur > dur)

Çağatay Türkçesinde bu ses olayına yaygın olarak rastlanır. (Eckmann,

2017, s. 45; Argunşah, 2013, s. 86). başdur (407-12),

kıludur (407-3), turadur (405-13).

1.3. Biçim Bilgisi

1.3.1. Ad Çekimi

1.3.1.1. Aitlik Eki

İsimlerden zamir ve sıfat olarak kullanılan isimler yapan, içinde bulunma, bağlılık ve aitlik görevleri taşıyan +ki eki (Korkmaz, 1992, s. 6). Sıfat yapan

aitlik eki +KI biçiminde kullanılmaktadır: Evvelkı (396-4).

1.3.1.2. Çokluk Eki +IAr

İsimlerde ve zamirlerde aynı türden birden çok varlıkları anlatmak için; fiillerde, fiilin gösterdiği oluş ve kılışı yapanın, yani şahsın çokluk olduğunu

göstermek için kullanılan özel ekler (Korkmaz, 1992, s. 39). pāylar

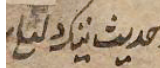
(405-8), Bular (407-14).

1.3.1.3. Durum Ekleri

1.3.1.3.1. İlgi Durumu

Eklendiği isim ile başka bir isim arasında, asıl görevi itibarıyla ilgi bağı kuran ektir (Korkmaz, 1992, s. 86). Hikâyemizde ilgi durumunu iki şekilde de görmekteyiz. +nIn/+In ve +nI (Bodrogligeti, 2001, s. 31). Metnimizde +nI ile

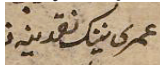
örnek yoktur. sēnīk destārīnı (402-3), ʿālmnīn

ēgeni (402-4), ḥadīsnīn delīli (402-6).

İlgi ekinin +ün biçiminde de eklendiğini görüyoruz: öyünge (403-1).

1.3.1.3.2. Yönelme Durumu

Yaklaşma, yönelme bakımlarından ismin karşıladığı nesneyi fiile bağlayan

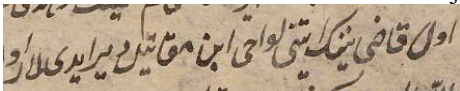
hâl olarak tanımlanır (Korkmaz, 1992, s. 173). Hikâyede yaklaşma hâl ekleri +KA/+GA/+A/+ηA şeklindedir. aṅa (395-3), ‘ömriniṅ naḳdine (402-14), sizge (404-13), ɣolıḡa (405-2), öyge (405-6), işka (407-11), Endîşeke (408-10): oḡluṅḡa (408-7), özige (392-10).

1.3.1.3.3. Belirtme Durumu

Geçişli fiil taşıyan bir cümlede fiilin doğrudan doğruya etkilediği ismin içinde bulunduğu hâl, şeklinde tanımlanır (Korkmaz, 1992, s. 175). Bu dönem metinlerinde belirtme durumu ekleri +nI, 3. kişi iyelik ekinden sonra ise genellikle +n biçimlerindedir (Eckmann, 2017, s. 73) (Bodrogligeti, 2001, s. 27).

Metinde belirtme durumu eki +nI şeklindedir. Beytni (394-8), çilāvını (394-14), selāmını (395-6).

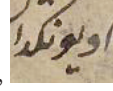
Metinde belirtme durumu eki yönelme durumu göreviyle de kullanılmıştır: Mēni müfsid dēdiṅ. (401-5),

 ol ɣāzınıṅ atını Levāhî ibn Muḳātîl dēr ēdiler (393-5).

1.3.1.3.4. Bulunma Durumu

Fiilin gösterdiği oluş ve kılışın yerini ve zamanını bildiren ismin hâlidir (Korkmaz, 1992, s. 29). Bu ek Çağatay Türkçesinde de +DA şeklindedir (Eckm

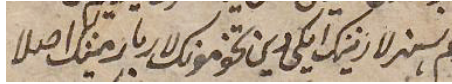
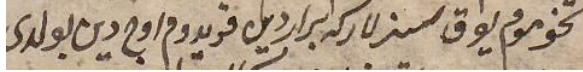
ann, 2017, s. 74; Bodrogligeti, 2001, s. 39). aldıda (409-2),

 ağzıda (405-11), öyünde (403-8).

1.3.1.3.5. Ayrılma Durumu

Kelime gruplarında ve cümlede fiilin gösterdiği oluş ve kılışın kendisinden uzaklaştığını göstermek için kullanılan ve isimlere eklenir (Korkmaz, 1992, s. 37). Çağatay Türkçesinde bu ek, her zaman +dIn şeklindedir (Eckmann, 2017, s. 76) (Bodrogligeti, 2001, s. 42).

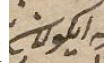
Bu ek metinde farklı bir anlamda da kullanılmıştır.

Sizlerniñ êkidin tohûmunlar bar, mênîñ aşlâ tohûmum yok, sizlerke birerdin koydum. Üçdin boldı. (409-5). İlk örnekte üleştirme anlamında ikinci ve üçüncüde adet, tane anlamında kullanılmaktadır. Bu kullanıma günümüz Türk dillerinde rastlıyoruz. Türkmen, Karaçay-Balkar, Karakalpak, Kazak, Kırgız, Yeni Uygur, Altay ve Hakas Türkçelerinde bu kullanım mevcuttur (Şahin, 2013).

1.3.1.3.6. Vasıta Durumu

İsimleri vasıta hâline sokan ektir (Korkmaz, 1992, s. 165). Çağatay Türkçesinde vasıta durum eki, kalıplaşmış yapılarda +n/+In/+Un ve +IA(n) şeklinde kullanılır (Eckmann, 2017, s. 81; Bodrogligeti, 2001, s. 47). Metinde +n

vasıta durumu eki êkülen (408-6), Üçülen (395-10) örneklerle

rinde ve bile edatı ile kalıplaşarak bilen (394-8) sözcüğünde kullanılmıştır.

1.3.1.3.7. Yön Gösterme Durumu

Fiildeki oluş ve kılışın yönünü göstermek için yönle ilgili yer ve zaman adlarını yön gösterme hâline sokan ektir (Korkmaz, 1992, s. 173). Çağatay Türkçesinde bu ek: +GARl, +KARl, +rA şeklindedir (Eckmann, 2017, s. 81):

il+geri (393-12).

1.3.1.3.8. Eşitlik Durumu

İsimlerde ve isim soylu kelimelerde eşitlik derecesi gösteren ek (Korkmaz, 1992, s. 56). Eşitlik durum eki Çağatay Türkçesinde +çA’dır (Eckmann, 2017, s. 80; Bodrogligeti, 2001, s. 48). Eklendiği sözcüklere küçültme, eşitlik, kadar,

gibi anlamlar katar:

munça (399-1), ança (408-14),

neçe (394-

2), egerçe (402-8).

1.3.1.4. İyelik Ekleri

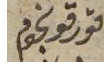
İsmin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya nesneye ait olduğunu belirten çekim ekleri (Korkmaz, 1992, s. 92).

1. Tekil Kişi +m, +Im/+Um:

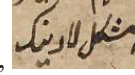
tālī'im (396-8), nefsim (400-

2), korğuncum (406-7).

2. Tekil Kişi +ṅ, +In/+Uṅ:

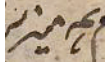
Hātūnuṅ (406-12), müš-külleriṅ (402-14).

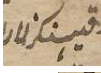
3. Tekil Kişi +sI/+I:

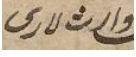

atı (392-4), qazısını (392-4).

1. Çoğul Kişi +mIz: hememiz (409-7).

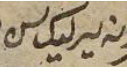
2. Çoğul Kişi +İnIz/+UnIz: kıysıngızlar (392-8), pāyınıznı (405-13), ačınızğa (405-13), özüñiz (404-14).

3. Çoğul Kişi +IArI: vārisleri (398-10).

1.3.1.5. Adlarda Soru

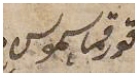
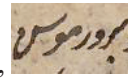
Adlara soru anlamı kazandırmak için soru sıfatları, soru edatları ve soru zamirleri kullanılır:

1.3.1.5.1. Soru Sıfatıyla

 kıysı mezhebde (404-9), nē yērlik sēn (406-8).

1.3.1.5.2. Soru Edatıyla

Soru anlamını adlara vermek için mU soru edatı kullanılmıştır:

 qorqmas mu sēn (395-2), ya naḥs mu (396-8), bērbor mūs bērūr mū sēn (409-1).

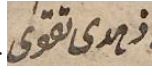
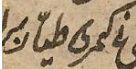
1.3.1.5.3. Soru Zamiriyle

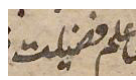
 qānīn gelūr siz (406-4).

1.3.1.6. Ad Çekiminde Kullanılan Farsça Ögeler

1.3.1.6.1. İzafet Terkibi

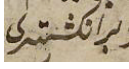
Farsçada tamlama oluşturmak için kullanılan bu yapı metinde çokça karşımıza çıkmaktadır.

Eki yazılan örneklerin sayısı daha fazladır zühd-i taqvā (393-4), kemer-i ṭayyār (394-13).

Bazen eki yazılmadan da bu tamlama kurulmuştur: ‘ilm-i faẓīlet (393-4).

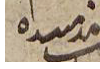
1.3.1.6.2. Yā-yı Vahdet

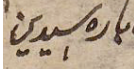
Sözcüğe tek, bir, yalnız anlamını veren bu ek (î), kimi kelimelerde bir sıfatıyla kullanılarak pekiştirme sağlanmıştır. Arapça ve Farsça kelimelerde bu

ek kullanılmıştır: bir engüşterî (404-9).

1.3.1.7. Zamir n’sinin Kullanımı

Zamir n’si, Çağatay Türkçesi ile Batı Türkçesi arasındaki en belirgin özelliklerinden biridir. Batı Türkçesinde kullanılan bu yapı Çağatay Türkçesinde

kullanılmamaktadır. Metnimizde de bu ek kullanılmamıştır. mezhe-

bide (404-11), bāresidin (409-10).

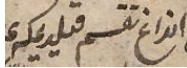
1.3.2. Sıfatlar

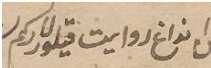
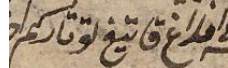
1.3.2.1. Sıfatlarda Karşılaştırma ve Üstünlük

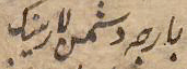
+rAK eki sıfatlarda üstünlük ve karşılaştırma bildirip derecelendirme sağ-

lar: kemrek (402-13).

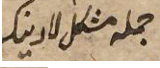
1.3.2.2. Belgisiz Sıfatlar

andağ: andağ taḡsîm kıldım kim (407-10,

 andağ rivāyet kılurlar kim (393-2), andağ ḡatıḡ tutar kim (399-7).

barça: barça düşmenleriḡ (402-14).

bir: bir kün (392-5), bir kūḡede (392-5).

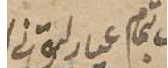
cümle: Cümle müşkülleriñ (402-14).

her: her kim (395-8), her rûz-ı sâ'at (400-10).

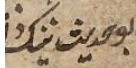
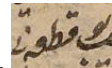
her nêçe: Her nêçe yolnı (394-2).

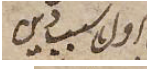
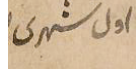
hêç: hêç âzâr (404-13).

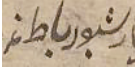
munça: munça zulm (399-1).

tamâm: tamâm 'ayyârlıknı (392-10).

1.3.2.3. İşaret Sıfatları

bu: bu ḥadīsnıñ (402-8), bu belāğa (402-12), bu kıt'anı (402-12).

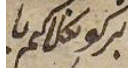
ol: Ol sebebđin (407-12), ol şehri (392-10).

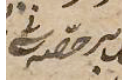
şubu: şubu ribâtğa (393-1).

uşbu: Uşbu sözni (401-1).

1.3.2.4. Sayı Sıfatları

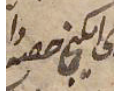
1.3.2.4.1. Asıl Sayı Sıfatları

 bir müşkilim (401-7), bir köñlekim (403-9),

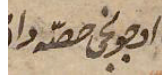

bir hisşesini (408-7).

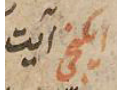
1.3.2.4.2. Sıra Sayı Sıfatları (+nç, +InçI +UnçI)

İkinçi hisşede (393-6),

Üçünçi hisşede (393-7),

İkinçi āyet (396-5). Metinde evvel sözcüğü birinçi anlamında kul-

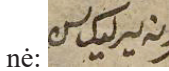
lanılarak sıra sayı sıfatı görevi üstlenmiştir.

Evvel

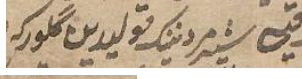
ķırā’at ķaysıdur? (398-13).

1.3.2.4.3. Soru Sıfatları

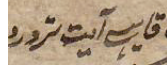
nê: nê yêrlık sên (406-8).

ķa kökünden türetilmiş sorular:

ķaysı şîr-merd-

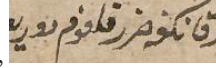
niñ kolidin gelür (392-7-8),

ķaysı ayet turur? (395-8),

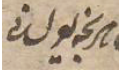
ay ķaysı burcıdadur (396-11),

ķağğı zarar

ķılğumdur. (398-5).

Her nêçe:

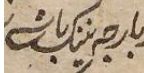
Her nêçe yolını (394-2).

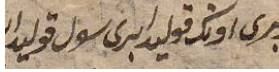
1.3.3. Zamirler

1.3.3.1. Bağlama Zamirleri

Bu görev için kim ve ki kullanılır (Eckmann, 2017, s. 92): ki (394-3), kim (394-4).

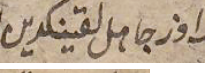
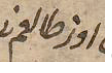
1.3.3.2. Belirsizlik Zamirleri

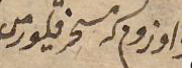
Barça: barçanın başı (407-12).

Biri: Biri oñ kolda, biri sol kolda (395-9).

1.3.3.3. Dönüşlülük Zamirleri

Dönüşlülük zamirleri, iyelik ekleri ve öz sözcüğünden oluşur (Eckmann,

2017, s. 89): öz cāhillığındın (401-3), öz t̄ālī'imni

(401-11), özümge maşhar kılur mēn (401-15).

1.3.3.5. İşaret Zamirleri

Asıl işaret zamirleri bu ve ol'dur (Eckmann, 2017, s. 88) Ön sesteki b-, metinde genellikle korunmuştur. Durum eki ve dēg edatı aldığı anda ise bu ön ses b, m'ye dönüşür: bu (396-5, (402-11), bular (407-14); ol (394-5); munı (408-2), munça (399-1), mundağ (395-9).

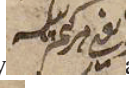
1.3.3.6. Kişi Zamirleri

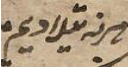
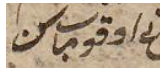
1. tekil kişi: mēn (392-8), maña (393-12).
2. tekil kişi: sēn (395-9), sēndin (397-11). Metinde saygı ifadesi olarak 2. tekil kişiye siz şeklinde hitaplar da vardır (Tolkun, 2015). Ey Kāzı, ēmdi barıñ, mēndin minnetdār (şedde) boluñ, mēn sizge hēç āzār tēgürmedim. (404-13).
3. tekil kişi: Çağatay Türkçesinde üçüncü kişiyi bildiren kişi zamiri yoktur; yerine işaret zamiri ol kullanılır (Eckmann, 2017, s. 87). Ol zamirli örnekler ise şöyledir: ol (394-5); andın (397-3); anı (399-7); a.+ nıñ (402-3).

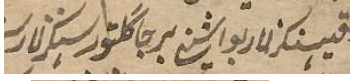
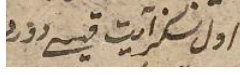
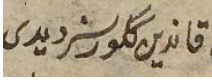
1. çoğul kişi: Metinde biz zamiri kullanılmamıştır.
2. çoğul kişi: siz; siz (406-4); siziñ (395-12), sizler (392-8), sizlerke (408-6), sizge (404-13), sizlerniñ (409-5).
3. çoğul kişi: Metinde kullanılmamıştır.

1.3.3.7. Soru Zamirleri

Üç gruba ayrılır (Eckmann, 2017, s. 90):

kim: y a’nî her kim bile bilsün (395-8-9).

Nè: her nè tiledim (394-10), Nè okumap sèn, dèdi (395-7).

ğa kökünden türetilmiş sorular: kıysınızlar
bu işni bercā geltürseñizler. (392-8), Ol sekiz āyet kay-
sıdır? (396-4), kandin gelür siz, dèdi. (406-4).

1.3.4. Zarflar

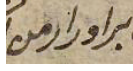
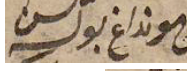
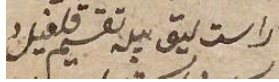
1.3.4.1. Yer-Yön Zarfları

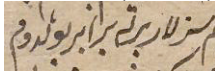
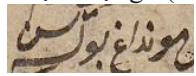
ilgeri (393-12).

1.3.4.2. Zaman Zarfları

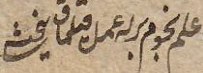
evvel (397-3), hergiz (402-2), emdi (404-13), tañla (403-3).

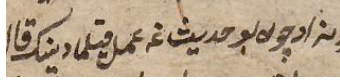
1.3.4.3. Durum Zarfları

 bir urar mèn (403-6), mundağ bolsa (395-9),
 andağ ayturlar kim (405-12), rāstlıq

bile taqsım kılğıl (407-6); sizler birle berāber boldum (408-8), mundağ bolsa (395-9), yène (404-8).

1.3.4.4. Soru Zarfları

 ‘İlm-i necūmnı bilmey nēcük kâzılık kılur sèn (395-15),

né üçün bu adısğa ‘amel kılmadıñ? (397-

5).

1.3.4.5. Ölçü-Miktar Zarfları

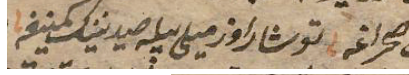
bu işni az bërey (409-9).

1.3.5. Edatlar

1.3.5.1. Çekim Edatları

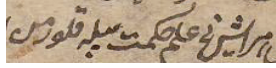
1.3.5.1.1. Yalın Kullanılan Edatlar

1.3.5.1.1.1. Türkçe Kökenli Olanlar

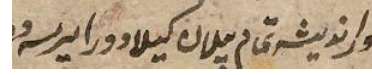
bile: şahrāğa tüşer, öz meyli bile şayd-

nıñ kemeniğa (394-9),
mèn (401-10).

her işni ‘ilm-i ikmet bile kıılır

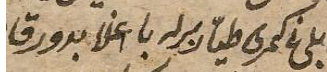
bilen:

endîşe tamām bilen kēledür érse

(394-8).

birle:

bêlini kemer-i tayyār birle bağlapdur

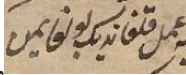
(394-13).

dék:

Sizniñ dēk murğ olumğa tüşkende

(395-12),

‘amel kılgan dēk bolğay mèn (393-11).

1.3.5.1.1.2. Yabancı Kökenli Olanlar

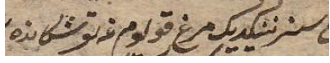
eger (397-4), lîkîn (402-9), meger (393-2).

1.3.5.1.2. Ayrılma Durum Ekiyle Kullanılan Edatlar

ilgeri: şubdın ilgeri (393-12).

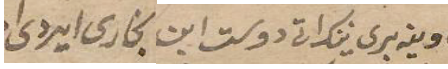
özge: udādın özgeler (399-7).

1.3.5.1.3. İlgî Durum Ekiyle Kullanılan Edatlar

dék: Sizniñ dék murğ (395-12).

1.3.5.2. Kuvvetlendirme Edatları

1.3.5.2.1. Türkçe Kökenli Olanlar

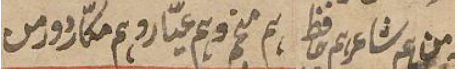
yêne: ve yêne biriniñ atı Muḥam-med Rāzî ve yêne biriniñ atı Dōst ibn Bekārî érdi. (392-4-5).

1.3.6. Bağlaçlar

ama: (393-10)

anıñ üçün kim (397-7)

eger (397-12), (398-1); egerçe (402-8)

hem...hem: mên hem šā‘ir hem ḥāfız hem müneccim ve hem ‘ayyār ve hem mekkārdur mên. (392-9-10).

ki: (408-12), (409-8); kim (409-4), (392-2).

meger (393-2).

ta: (395-3), (400-1); tā ki: (393-11).

ve: (393-14), (394-4); ü: (404-7).

yā: (406-9); yā...yā: (396-8-9).

yā’nî: (407-12), (393-8).

1.3.7. Ünlemler

ey: (394-12), (394-13).

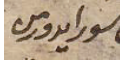
1.3.8. Eylem

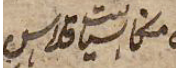
1.3.8.1. Eylem Çekimi

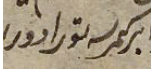
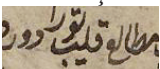
1.3.8.1.1. Basit Çekim

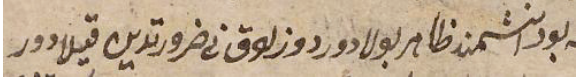
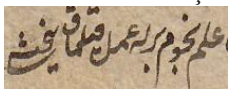
1.3.8.1.1.1. Şimdiki Zaman

1.3.8.1.1.1.1. -A/-y + DUr/turur + şahıs eki

1. tekil kişi -A/-y + (DUr/turur) + men: soraydur mên (401-7).

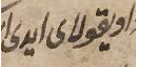
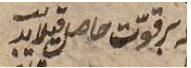
2. tekil kişi -A/-y + (DUr/turur) + sèn: maña siyāset kıla sèn (395-7).

3. tekil kişi -A/-y + (DUr/turur): bir kimerse turadur (405-13), müṭāla‘a kılıp turadur (405-14),

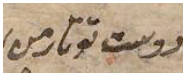
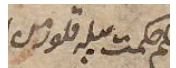
 bu dānişmend zāhir boladur. Düzluğnı zarūretdin kıladur (407-3), ‘İlm-i necūmnı bilmey nèçük kâzılık kılır sèn (395-15).

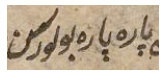
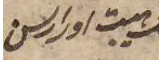
1. çoğul kişi -A/-y + DUr/turur + biz/miz: Metinde kullanılmamıştır.
2. çoğul kişi -A/-y + DIr/DUr/turur + siz: Metinde kullanılmamıştır.
3. çoğul kişi -A/-y + dİrlAr/dUrAr/tururlar: Metinde kullanılmamıştır.

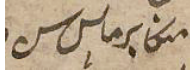
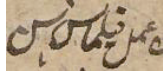
1.3.8.1.1.2. -A/-y + şahıs eki

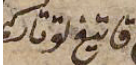
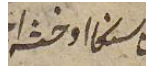
 uykulay edi (393-6), bir kuvvet hāşıl kılay dēp (395-11).

1.3.8.1.1.2. Geniş Zaman

1. tekil kişi -r/-Ar/-Ur men: dōst tutar mèn (393-9), ‘azābıdın qorqar mèn (399-8), hikmet bile kılır mèn (401-10).

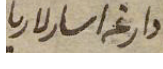
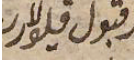
2. tekil kişi -r/-Ar/-Ur sèn: pāre pāre bolur sèn (402-1), heybet urar sèn (395-1). Olumsuz -mAs sèn şeklinde yapılır:

 maṇja bērmes sēn (398-7), ‘amel kılmas sēn (398-8).

3. tekil kişi -r/-Ar/-Ur: qatıṭ tutar (399-7), saṇa oḥṣar (403-1). Olumsuzu -mAs ekiyle yapılır: şerm tutmas (394-15).

1. çoğul kişi -r/-Ar/-Ur miz/biz: Metinde kullanılmamıştır.

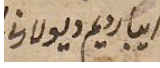
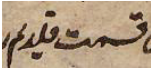
2. çoğul kişi -r/-Ar/-Ur siz(ler): Metinde kullanılmamıştır.

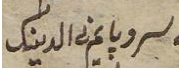
3. çoğul kişi -rlAr/-ArlAr/-UrlAr: dārga asarlar (406-9), qabūl kılurlar (407-11).

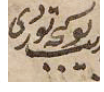
Olumsuzu -mAslAr şeklinde yapılır: Metinde kullanılmamıştır.

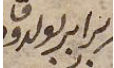
1.3.8.1.1.3. Görülen Geçmiş Zaman

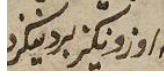
Çağatay Türkçesinde bu ek -DI/-DU’dur. Üzerine iyelik kökenli kişi ekleri gelir. Olumsuzu -mA ekiyle yapılır.

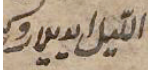
1. tekil kişi -DI/-DU: İberdim dēvlerni (397-14), kısmet kıldım (399-12).

2. tekil kişi -DIṇ/-DUṇ: tayyār ēylediṇ (404-6), ser ū pāyımın aldıṇ (406-5).

3. tekil kişi -DI: aydı ki (407-4), bu kéce turdı (407-4).

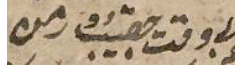
1. çoğul kişi -DUK: berāber bolduḡ (409-7).

2. çoğul kişi -DIḡIz(lAr)/-DUḡUz(lAr): özüniz bérđiniz (404-14).

3. çoğul kişi -DIIAr: el-leyl édiler (393-5).

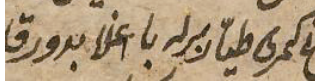
1.3.8.1.1.4. Öğrenilen Geçmiş Zaman

1.3.8.1.1.4.1. -p -DUr/Durur + şahıs eki

1. tekil kişi -p -DIr/DUr/Durur men: bî-vaḡt çıķıpdur mèn (394-4).

Metinde turur ve -DUr sıklıkla birlikte kullanılmaktadır.

2. tekil kişi -p -DIr/DUr/Durur sèn: Metinde kullanılmamıştır.

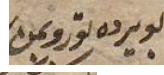
3. tekil kişi -p -DUr/Durur: kemer-i ṭayyār birle bağlapdur (394-13).

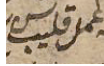
1. çoğul kişi -p (DUr/Durur) miz: Metinde kullanılmamıştır.

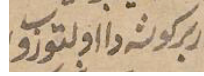
2. çoğul kişi -p (DUr/Durur) siz: Metinde kullanılmamıştır.

3. çoğul kişi -p DIrlAr/DUrlAr/Dururlar: aytıpdurlar (393-9).

1.3.8.1.1.4.2. -p + şahıs eki

1. tekil kişi -p mèn: bu yërde turup mèn (395-12).

2. tekil kişi -p sèn: ‘amel kılıp sèn (396-3).

3. tekil kişi -p: bir küşede oturup (392-5).

1. çoğul kişi -p miz: Metinde kullanılmamıştır.

2. çoğul kişi -p siz/sizler: Metinde kullanılmamıştır.

3. çoğul kişi -p: Metinde kullanılmamıştır.

1.3.8.1.1.4.3. -GAn DÜr/Durur

Metinde kullanılmamıştır.

1.3.8.1.1.5. Gelecek Zaman

1.3.8.1.1.5.1. -GAY/-KAY + şahıs eki

1. tekil kişi --Gay/-KAY men: kılğan dök bolğay mèn (393-

11), bar yokunı algay mən (401-5).

2. tekil kişi -GAY/-KAY sən: kolumnı kestürgey sən

(403-2), maṇa salıp bergey sən (404-4).

3. tekil kişi -Gay/-KAY: yolukmagay dēp (394-5),

 nefsim hoşnūd bolğay (400-2).

1. çoğul kişi -G_{Ay}/-K_{Ay} biz/miz: Metinde kullanılmamıştır.

2. çoğul kişi -GAy/-KAY siz: Metinde kullanılmamıştır.

3. çoğul kişi -Gay(lAr), -Kay(lAr): müslümānlar emîn
bolğay

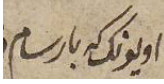
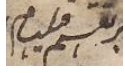
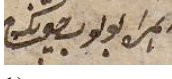
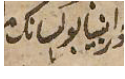
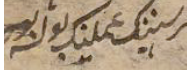
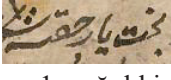
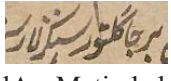
1.3.8.1.1.5.2. -GU/-KU + iyelik (DUr/turur)

1. tekil kişi -GU + m (dur/turur): ḥaṇṣer birle urğumdur

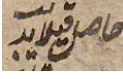
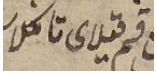
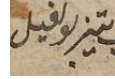
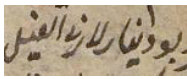
(397-10), kılğı zarar kılğumdur (398-5).

3. tekil kişi -GUsI + dur/turur: ot yağsıdır (400-10).

1.3.8.1.1.6. Şart

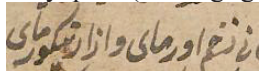
1. tekil kişi -sAm: öyünge barsam (403-1),
taḵsîm kılsam (409-1).
2. tekil kişi -sAṇ: hemrâh bolup çıksaṇ (397-4),
enbiyâ bolsaṇ (398-11).
3. tekil kişi -sA: sênîṇ ‘ameliṇ bolsa (400-11),
 Baḥtiyâr çıkṣa (394-9).
1. çoğul kişi -sAK: Metinde kullanılmamıştır.
2. çoğul kişi -sAṇIz: bercâ geltürseñizler (392-8).
3. Çoğul kişi eki -sAlAr: Metinde kullanılmamıştır.

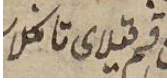
1.3.8.1.1.7. Emir Kipi

1. tekil kişi -Ay, -y: ḥāşıl kılay dēp (395-11),
ḳasem kılay taṇla (403-3).
2. tekil kişi -GIL, Ø: tîz bolğıl (405-15), bu
dînârlarnı alğıl (406-13).
3. tekil kişi -sUn: her kim bile bilsün (395-8-9).
1. çoğul kişi –AlI: Metinde kullanılmamıştır.
2. çoğul kişi -(I)ṇ, (I)ṇlAr, (I)ṇIzlAr: barıṇ (404-13).
3. çoğul kişi -sUnlAr: Metinde kullanılmamıştır.

1.3.8.1.1.8. İstek

İstek çekimi -A/-y eki ile yapılır (Bodrogligeti, 2001, s. 172).

siyâset kıla sên (395-7), kazısını zaḥm urmay, azār

têgürmey (392-7), kâsem kılay taḡla (403-3).

1.3.8.1.1.9. Gereklilik

-mAK gerek: Metinde kullanılmamıştır.

-mİş gerek: Metinde kullanılmamıştır.

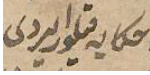
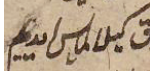
-sA gerek: Metinde kullanılmamıştır.

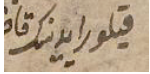
1.3.8.1.2. Birleşik Çekim

1.3.8.1.2.1. Hikâye Birleşik Çekimi

1.3.8.1.2.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi -p è(r)di + şahıs eki
Metinde kullanılmamıştır.

1.3.8.1.2.1.2. Geniş Zamanın Hikâyesi -r(mAs) è(r)di + şahıs eki

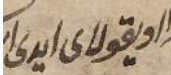
 hikâye kılar èrdi (392-6), kèl almas èdim (397-

4), kılar èdiḡ (400-12).

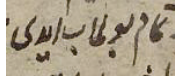
1.3.8.1.2.1.3. Gelecek Zamanın Hikâyesi -GAy èrdi + şahıs eki
Metinde kullanılmamıştır.

1.3.8.1.2.1.4. Şart Kipinin Hikâyesi -sa èrdi + şahıs eki
Metinde kullanılmamıştır.

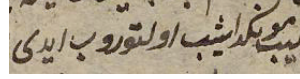
1.3.8.1.2.1.5. Şimdiki Zamanın Hikâyesi -A/-y è(r)di

 uyḡulay èdi (393-6).

1.3.8.1.2.2. Rivayet Birleşik Çekimi

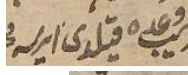
tamām bolmap êdi (405-8),

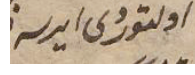
mundaşip oturup êdi (405-9).

1.3.8.1.2.3. Şart Birleşik Çekimi

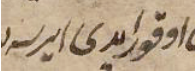
1.3.8.1.2.3.1. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı -DI + şahıs eki + érse

va'de kıldı érdi. (392-9),

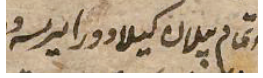
olturdu érse

(393-2), okur êdi érse (393-7).

1.3.8.1.2.3.2. Geniş Zamanın Şartı -r é(r)se

Metinde kullanılmamıştır.

1.3.8.1.2.3.3. Şimdiki Zamanın Şartı

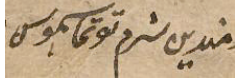

tamām bilen kéledür érse (394-8).

1.3.8.2. Fiillerde Soru

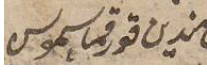
Soru edatı mU ile sağlanır. Ayrıca şu şekillerde de soru oluşturulmuştur:

Soru Edatı:

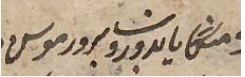
mèndin şerm tutmas mu sèn (394-15),

mèndin kórkmaz mu sèn (395-2),

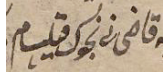
mèndin kórkmaz mu sèn

(395-2),

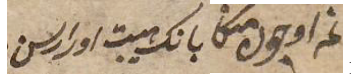

maña yandurup bèrür mü sèn (409-1).

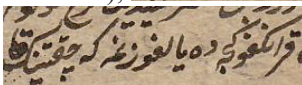
Soru Zarfları:

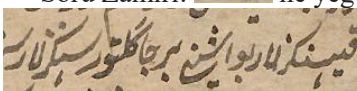
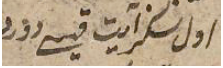

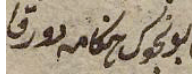
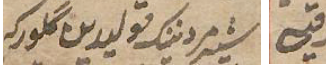
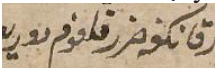
kázını nêçük kılısam (393-2),

nème üçün maña bañ heybet urar sèn (394-15);

395-1), nè üçün maña siyâset kıla sên (395-7),
 karanğu kècede yalguz nèmege çıktıñ (395-13).

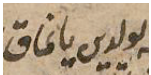
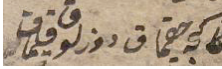
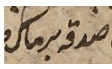
Soru Zamiri: nè yègey sên? (404-4),
 kıysıñızlar bu işni bercā geltürseñizler (392-
8), Ol sekiz âyet kıysıdır? (396-4).

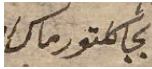
Soru Sıfatı: bu nêçük hengâmedür? (405-7),
 kıysı şîr-merdnîñ (aslan gibi cesur) qolıdın ge-
lür? (392-6,7), kânğı zarar kılğumdur. (398-5).

1.3.9. Fiilimsiler

1.3.9.1. İsim-Fiil

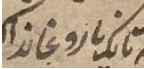
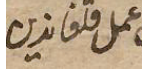
-mAK: Farklı kullanımları vardır. Bunlar: Eylemin adı olarak:

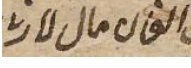
 yoldın yanmak (394-6), ‘amel kılmak (395-15),
 kèce çıkmak, düzlük kılmak (400-6), şadaқа
bèrmek (402-9).

Bu fiilimsiler edatlarla birlikte edat grubu oluşturur: becā
kèltürmek üçün (400-7).

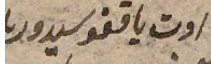
1.3.9.2. Sıfat-Fiil

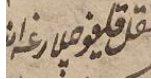
-GAn, -KAn: -GAn, -Kan, iyelik ve durum eklerini alarak adlaşırlar:

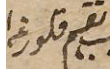
 taṇ yaruḡanda (394-5), ‘amel kılḡandın (400-15),

 alḡan māllarṇı yandurup (408-13).

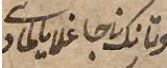
-GU, -KU: Fiillerin üzerine eklendiğinde iyelik eki ve dur/Durur yardımcı

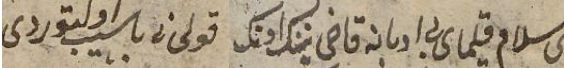
fiilini almıştır: ot yaḡḡusıdur (400-10).

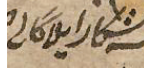
-GUçI, -KUçI: ḡaber bêrgüci (393-3), naḡl kılḡuçı-
largā (393-3).

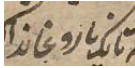
 taḡsîm kılurḡa (408-14).

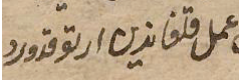
1.3.9.3. Zarf-Fiil

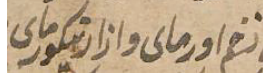
-A/-U; -yu/-y: taṇnı çağlayalmay (393-14),

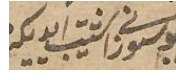
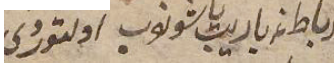
 Selām kılmay bî-edebāne
ḡāzımnıḡ öḡ ḡolını basıp olturdı (406-2-3).

-GAlI/-KAlI/: ton destār alḡalı (404-6), şikār èylegeli (394-8).

-GAndA, -KAndA: taṇ yaruḡanda (394-5), ḡolumḡa tüşkende (395-12).

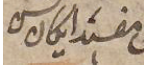
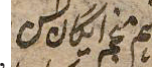
-GAndIn, -KAndIn: ‘amel kılğandın artuğdur (400-15).

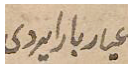
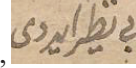
-mAy: Bağdādınñ qazısını zaħm urmay (yara açmak), azār tégürmey (392-7).

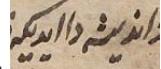
-p/-Ip/-Up: kılıp alıp kélgey (392-8), bu sözni eşitip aydı ki (392-9), ribātğa barıp yaşunup ol-turdu (393-1-2).

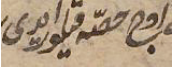
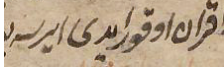
1.3.10. Ek-fiiller

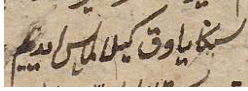
è-/èr- Bu yardımcı fiil, -ken zarf-fiili, -GAndA zarf-fiili, -GAn sıfat-fiili, -dük sıfat-fiili ve isimlerde olumsuzluk yanında, öğrenilen geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman, geniş zaman ve şart ekleriyle fiillerin birleşik çekimlerinde kullanılır (Argunşah, 2013, s. 175):

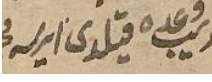
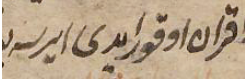
È-/èr- + ken: è(r)-Ken: müfsid èken sèn (401-4), hem müneccim ègen sèn (396-8).

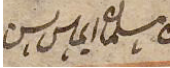
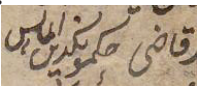
È-/èr- + di + Şahıs eki: ‘ayyār bar èrdi, bî-naẓîr èrdi.

(392-3), hikāye kılur èrdi (392-6), endîşede èdi ki

(393-2), üç hışşe kılur èdi (393-6), Kurān

oğur èdi èrse (393-7), saña yavuk kël almas èdim (397-4).

È-/èr- + se: va'de kıldı èrse (392-9),
 Kurân oğur èdi èrse (393-7).

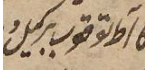
Geniş Zamanın Olumsuzu è(r)-mes: müsölmân èmes sên
 Kâzî hükümündin (400-9).

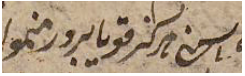
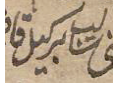
1.3.11. Birleşik Fiiller

1.3.11.1. Yeterlilik Eylemi

Al- fiiliyle yapılır. Oğuz Türkçesinin etkisiyle bil- ve u- fiillerinin bu amaçla kullanıldığını görmekteyiz (Argunşah, 2013, s. 177). Olumsuz şekli de al- ve bil- yardımcı fiilleri kullanılarak oluşturulur. Metinde tespit edilememiştir.

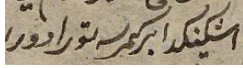
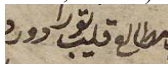
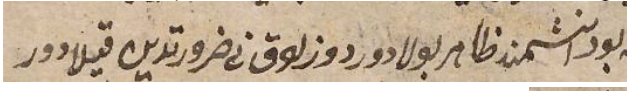
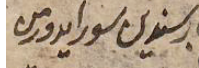
1.3.11.2. Tezlik

Bêr- yardımcı fiili ile yapıldığı gibi asıl fiillere -A, -U veya -p zarf fiil ekleri getirilerek oluşturulur: at toğup bêrgil (393-12),

 sên hergiz qoyabêrür mên mü? (395-12), sa-
lup bêrgil (398-7).

1.3.11.3. Süretililik

Dur- yardımcı fiiliyle yapılmaktadır. Asıl fiiller -A, -U, -y veya -p zarf fiil ekleri alırlar (Argunşah, 2013,

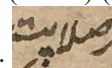
s. 178; Bodrogligeti, 2001, s. 237). eşikiñde bir ki-
merse turadur (405-13), mütāla‘a kılıp turadur (405-14,
 bu dānişmend zāhir
boladur. Düzluğnı zarüretdin kıladur (407-3), sēndin soray-
dur mēn (401-7).

1.4. Metinde Görülen Yerel Unsurlar

1.4.1. Yerel Unsurlar

Metinde çoğunlukla Yeni Uygur Türkçesi özellikler görülmektedir: (408-6) èkülen birini sizlerke (K) kıoydum. Üçülen bolduñlar (408-7).

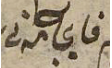
1.4.1.1. Ses Değişimleri

b > f: futını < butını (407-8) (Çimen, 2022).
b > m: bin > miñ (392-8), bēn > mēn (404-10), bunça
> munça (399-1) (Emet, 2015, s. 209).
b > p: şalāpet (394-13)
e > è: e ünlüsü ile oluşan, kapalı tek heceli kelimeler ek alarak açık hece
durumuna geçince hece ünlüsü è’ye döner. Yeni Uygur Türkçesinde bu yapı-
lar kök hâlindeyken de è’li halleri varlıklarını korur (Öztürk, 2020, s. 25; Ma-
lov, 2005). yer > yēr (406-8), men > mēn (404-10), sen >
sēn (406-11), ber-gil > bēr-gil (407-1) , de- > dē- (407-1).

I > e: altı > alte (396-12), yedi > yette (408-12).

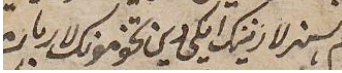
ķ- > ğ-: kız > ğāz (408-2) (Emet, 2015, s. 207).

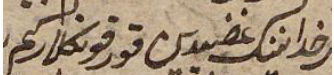
-ķ > -ğ: ayak > ayağ (397-9) (Emet, 2015, s. 208).

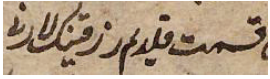
p > f: tap-ar > taf-ar (402-3) (Çimen, 2022), pāycamesini
> fāycamesini (404-8) , perīšan > ferīšan < (405-7).

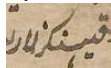
1.4.1.2. +(I/U)ḡlAr Çokluk İkinci Şahıs İyelik Eki

Klasik Çağatay Türkçesinde çokluk ikinci şahıs iyelik eki için +(I/U) ḡz (lAr) kullanılır (Argunşah, 2013, s. 170). Yeni Uygur Türkçesinde bu ek + (I/U)ḡlAr şeklinde karşımıza çıkar (Öztürk, 2020, s. 56).

 Sizlerniñ ekidin tuḡumuḡlar bar (409-5),

 Hudāniñ ğāzabıdın kōrquḡlar kim (399-6),

 kısmet kıldım rızqıḡlarnı (399-12). Klasik Çağatayca

örneği de metinde mevcuttur: kaysıḡızlar (392-8).

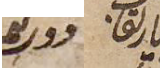
1.4.1.3. şubu: işte bu. (393-1) (Shaw, 2014, s. 240).

1.4.1.4. çağlayalmay: beklemeden (395-13).

1.4.2. Oğuz Türkçesi Unsurlar

1.4.2.1. Eski Türkçede söz başındaki t sesi, Çağatay Türkçesinde korunmakla birlikte bazı kelimelerde Oğuz Türkçesini etkisiyle d’ye dönüşmektedir. Doğu Türkistan Uygur ağızlarında çok az rastladığımız tonlulaşma hadi-

selerinden biridir (Emet, 2015, s. 207). Bu sözcükler kılğan dēk (393-

11), yarlıkap-dur (397-7,8); dē- (397-6).

1.4.2.2 namāz kılay (403-13), bōstānda namāz kılsam (393-11) örneğinde namaz kıl- birleşik fiili Oğuz Türkçesinde kullanılır. Çünkü Çağatay metinleri ve bugün Özbek-Uygurlar namaz okı- şeklinde söyler (xizmati, 2025).

1.4.2.3. Çağatay Türkçesinde yeterlilik al- fiiliyle yapılmasına rağmen Oğuz Türkçesinin etkisiyle bil- ve u- fiilleri kullanılır (Argunşah, 2013, s.

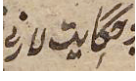
177). bile bilsün (395-8,9).

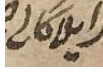
1.4.2.4. Eski Türkçede söz başındaki k sesi, Çağatay Türkçesinde korunmakla birlikte bazı kelimelerde Oğuz Türkçesinin etkisiyle g’ye dönüşmektedir.

Metinde kel- fiili, yedi kez gef (Kef-i Farsî) harfî ile 2 kez de kef ile yazıl-

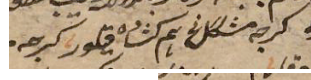
mıştır: gelür (394-7). Bu durumun unutkanlıktan olduğu düşünülse de belki de Oğuz Türkçesi etkisi olduğu da söylenebilir. Gefli ifadeleri g ile yazmak tercih edilmiştir, bu sözcüklerin yanına bu durumu belirtmek için kef ile

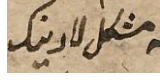
yazıldıysa (K) gef ile yazıldıysa (G) koyduk. Ancak (397-14),

(398-1) kafir, hikâyetlerni (393-3) sözcüklerinin yazımında da gef

tercih edilmiş olması düşündürücüdür. èylegeli (G) (394-8,

egen (G) (396-8), bergey (G) (400-1), örneklerinde de g tercih edilmek

istenmiş olabilir. Ancak ikilikler de vardır: kerçi

(K) müşgülni¹ (G) hem küşāde kıılır. Gerçi (K) māliṅga... müş-
küllerin cümlesinde gerçi sözcüğü hem kef hem de gefli yazılmıştır.

Sonuç

Kadı ile Uğru hikâyesi, Arap edebiyatından başlayarak Farsçaya ve daha sonra Türkçeye çevrilen önemli anlatılardan biridir. Hikâye, farklı kültürel ve dilsel ortamlarda yeniden şekillendirilerek zenginleşmiş ve çeşitli versiyonları oluşturulmuştur. Bu çalışmada ele alınan Doğu Türkçesiyle yazılmış versiyon, bu eserin özellikle Çağatay Türkçesi dönemindeki dil özelliklerini ve anlatı yapısını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışma metnin ses bilgisi, biçim bilgisi ve sözdizimi açısından detaylı bir şekilde incelenerek Doğu Türkçesi'nin gelişim sürecine dair önemli veriler sunulmuştur. Metindeki fonetik değişimler, özellikle ünlülerin ve ünsüzlerin kullanımında görülen farklılıklar, Çağatay Türkçesinin son dönem özelliklerini gözler önüne sermektedir. Örneğin, geniz n'sinin (ŋ) korunması, ünlü düşmesi ve genişleme gibi olaylar metinde sıkça karşılaşılan dilbilgisel yapılarıdır. Bu tür özellikler, metnin Eski Uygur Türkçesi geleneğinden Çağatay Türkçesi'ne geçiş sürecini de yansıtmaktadır.

Ayrıca, metindeki morfolojik unsurlar incelendiğinde, izafet tamlamalarının yoğun kullanımı, Farsça ve Arapça alıntı kelimelerin eklerle uyumu gibi konular dikkat çekmektedir. Çağatay Türkçesi'nde görülen kelime sonlarındaki değişimler, Türk dillerinde meydana gelen evrimin izlerini taşımaktadır. Bununla birlikte, metindeki çekim ekleri ve sözdizimi özellikleri hem Batı Türkçesinden hem de Yeni Uygur Türkçesinden farklı yönler içermektedir. Özellikle belirtme, yönelme ve ayrılma durum eklerinin kullanımında

1. Müşgül şeklinde gef ile yazılmış.

farklılıklar göze çarpmaktadır. Hikâye, içeriği itibarıyla yalnızca dilbilimsel bir inceleme için değil, edebî açıdan da dikkatle ele alınması gereken bir metindir. Kadı ile Uğru’nun diyalogları, münazara geleneğine uygun bir şekilde kurgulanmıştır. Bu münazaralar, hikâyeye didaktik ve mizahi bir derinlik kazandırmakta aynı zamanda dönemin entelektüel dünyasına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Hikâyede Uğru’nun kurnazlığı ile Kadı’nın bilgeliği arasındaki çatışma, ahlaki ve toplumsal değerler çerçevesinde işlenmiş ve sonunda adaletin sağlanmasıyla neticelenmiştir. Metnin farklı versiyonları arasındaki farklar da önemli bir araştırma konusudur. Doğu Türkçesiyle yazılmış versiyonda, başkahraman olan Uğru’nun ismi Muhammed Razi olarak belirtilmiştir ve hikâyeye giriş kısmında İsfahan’daki üç düzenbazın anlatılması gibi Batı Türkçesi versiyonlarında bulunmayan detaylar eklenmiştir. Bunun yanı sıra, metinde geçen nesnelerin sayılarındaki farklılıklar ve diyalogların sıralanışı gibi değişiklikler, hikâyenin zaman içinde çeşitli eklemelerle yeniden şekillendirildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, Kadı ile Uğru hikâyesinin Berlin Devlet Kütüphanesi’nde yer alan bu Doğu Türkçesi versiyonu hem Türk edebiyatı hem de Türk dili tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Metnin dilbilimsel özellikleri, Çağatay Türkçesi’nin son dönem özelliklerini gözler önüne sermekte ve Türkçenin tarihsel gelişimine dair önemli veriler sunmaktadır. Edebî açıdan değerlendirildiğinde ise hikâye hem mizahi hem de öğretici bir anlatı olarak münazara türünün en başarılı örneklerinden biri olarak kabul edilebilir. Çağatay Türkçesi metinleri üzerine yapılacak yeni çalışmalar, bu dönemin dil yapısını daha derinlemesine anlamamıza yardımcı olacaktır. Ayrıca, hikâyenin diğer varyantlarıyla karşılaştırmalı bir inceleme yapılması, metnin tarihsel süreç içinde nasıl değiştiğini ve farklı kültürel etkiler altında nasıl yeniden biçimlendiğini ortaya koyacaktır.

KAYNAKÇA

Akman, Eyüp. Uğru ile Kadı Hikâyesi (Kastamonu Nüshası). İstanbul: Gazi Kitabevi, 2012.

Akyol, Ali. «Ferec Ba’de’s-Şidde (Abdü’l-Aziz Cevheri, Fazlu’llah, Bennâ Hikâyeleri) Giriş, Dil Bilgisi, Metin, Dizin. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.»

Erzurum, 2008.

Argunşah, Mustafa. Çağatay Türkçesi. İstanbul: Kesit, 2016.

—. Çağatay Türkçesi. İstanbul: Kesit, 2013.

Bodroglıgeti, András J. E. A Grammar of Chagatay. Muenchen: Lincom Europa, 2001.

Clauson, Sir G. An Etymological Dictionary of Pre~Thirteenth Century Turkish. Oxford: Oxford Press, 1972.

Çelebioğlu, Amil. Türk Edebiyatı'nda mesnevî (XV. yy.a kadar). İstanbul: Kitabevi, 1999.

Çimen, Feyzi. «Çağatayca püye urmak fiili üzerine etimolojik bir deneme.» RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (2022): 51-58.

Doğan, Şaban. «Yûsufu Meddâh'ın Kadı ile Uğru Destânı ve Dil Özellikleri.» Journal of Turkish Studies (2012): 985-1036.

Eckmann, J. Çağatayca El Kitabı (Günay Karaağaç). Ankara: TDK, 2017.

Eker, Ümit. «Son Dönem Çağatay Türkçesinde “-AdUrGAn” Yapısının Mahiyeti ve İşlevleri.» İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi (2019): 1667-1687.

Emet, Erkin. Doğu Türkistan Uygur Ağızları. Ankara: TDK, 2015.

Ergin, Muharrem. Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak, 2002.

Gülen, Beste. «Türkçede -mak ve -maklık Eylemlikleri Üzerine İşlevsel Bir İnceleme (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi).» Ankara, 2020.

Gabain, A. V. Eski Türkçenin Grameri (Mehmet Akalın). Ankara: TDK, 2000.

Kaya, Doğan. Ruhsatı'nın Uğru ile Kadı Hikâyesi. Sivas: Vilayet Kitabevi, 2009.

Korkmaz, Zeynep. Gramer Terimleri Sözlüğü. Ankara: TDK, 1992.

—. Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi. Ankara: TDK, 2009.

Necip, Emir Necipoviç. Yeni Uygur Türkçesi (İklil KURBAN). Ankara: TDK, 2013.

Ölmez, Talat Tekin ve Mehmet. Türk Dilleri - Giriş. İstanbul: Simurg, 1999.

Özçelik, Kenan. «Yûsuf-ı Meddâh ve Maktel-i Hüseyin (İnceleme-Metin-Sözlük) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.» Ankara, 2008.

Öztürk, Rıdvan. Özbek Türkçesi El Kitabı. Konya: Çizgi, 2011.

—. Yeni Uygur Türkçesi Grameri. Ankara: TDK, 2020.

Shaw, Robert Berkley. Kaşgar ve Yarkend Ağzı Sözlüğü (Fikret Yıldırım). Ankara: TDK, 2014.

Subaşı, Derya Adalar. «Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında El-Ferec

Ba'de's-Şidde hikâyeleri.» Turkish Studies (2016): 1-18.

Şahin, Erdal. «Tarihi ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Üleştirme Sayıları.» Dil Araştırmaları (2013): 97-116.

Tolkun, Selahittin. «Doğu Türkçesi Metinlerinde Başlangıcından Günümüze Saygı ve Nezaket İfadesi Sorunu.» Dil Araştırmaları (2015): 135-157.

Uçar, Filiz Meltem Erdem. «Çağatay Türkçesinde Eski Türkçenin İzleri.» Turkish Studies (2011): 1891-1898.

Uygun, Muhsin. Çağatayca Kabusname Tercümesi. Konya: Palet Yayınları, 2021. xizmati, O'MI matbuot. Namoz saboqlari: Namoz o'qish tartibi (Audio). 5 02 2025. <<https://muslim.uz/uz/e/post/23602-namoz-saboqlari-namoz-o-qish-tartibi-audio?page=5&per-page=1>>.

Extended Abstract

Objective

This article aims to analyze the linguistic features of "Düz ile Kağı" (The Thief and the Judge) story, which is one of the eight texts in the Ms. or. quart. 1296 numbered Chagatai Turkish manuscript book located in the Berlin State Library. The article intends to reveal the differences of this previously unpublished manuscript from other published versions by addressing the 19th-century Chagatai Turkish and local language features. The article provides a detailed analysis of the linguistic characteristics of the work, presenting a rare example of this popular story translated from Arabic to Persian and then to Turkish, written in Eastern Turkish.

Method

This research is based on the analysis of the previously unpublished manuscript of the "Düz ile Kağı" story found in the Berlin State Library. The linguistic features of the text were systematically analyzed under the headings of spelling preferences (orthography) and phonology. In the examination of spelling preferences, the use of vowels (a, e, i/ı, o/u) and consonants (b/p, c/ç, ğ, s, t) and the preferred spellings in the text were shown with examples. In the phonology section, vowel and consonant changes were examined in detail. The text was evaluated in terms of its continuation of the Old Uighur Turkish spelling tradition and Chagatai Turkish features, as well as the presence of local language elements. The article used the method of indicating the page and line of each example taken from the text in parentheses. Additionally, this manuscript was compared with other published versions to determine its unique aspects.

Findings

As a result of the analysis, it was determined that the Berlin manuscript has differences from other published "The Judge and the Thief" stories. The most significant of these differences is that the thief's name is given as Muḥammed Rāzî in the story. Furthermore, the beginning of the text is also different from other versions; the story begins by mentioning the presence of three swindlers in Isfahan. In the later parts of the story, differences were also observed in the number of foods the judge brought for division: there are four geese, one chicken, and seven eggs. While the geese are divided first in other texts, it is seen that the chicken is divided first in this manuscript.

The linguistic findings of the article show that the text carries the features of late Eastern Turkish (Chagatai). The Old Uighur Turkish spelling traditions continue in the text; for example, nun-kef letters (ن ك) were used for the nasal 'n' (ŋ), vowels were written without diacritics, and suffixes were written separately from the words. In spelling preferences, examples were provided where vowels and consonants could be shown with different letters.

From a phonological point of view, various vowel and consonant changes were identified in the text:

Vowel Changes: Sound events such as the rounding of front vowels (bolduŋ), the flattening of rounded vowels (ilgari), vowel thinning (miŋ, tilidin), vowel widening (yette), and the loss of vowels in unstressed middle syllables (ağzıda, oğlu) were found.

Consonant Changes: Changes such as b > m (maṇa, mēn) at the beginning of a word, b > f (futını), b > y (öy), d/ḍ > y (ayağ, kēy-), k > ğ (ğāz) within a word, and p > f (koftı, tafar) were observed. Additionally, examples of devoicing (g/ğ > k/k) and voicing (z > s) are also present in the text.

Another important finding in the article is the violation of the front-back vowel harmony in Arabic and Persian loanwords (examples: zemînga, rāhzenlerğa). Suffixes that do not comply with the lip rounding harmony were also identified, such as suffixes with only rounded forms (-dUr-, -GUçI, mU, -sUn) and those with only flat forms (+çI, -DI, +dIn).

Conclusion and Discussion

This article provides the first detailed linguistic analysis of the "Düz ile Kaçı" manuscript found in Berlin. The analysis shows that the text both continues the Old Uighur Turkish writing tradition and is influenced by the features of 19th-century

Chagatai Turkish and local dialects. The fact that the text is different from other published versions, especially the mention of the thief's name and the differentiation of the story's introduction, suggests that this manuscript is a variant independent of the other texts of the story that have been examined. By presenting the linguistic features of this manuscript in detail, the article draws attention to the scientific value of the text and provides an important resource for future studies on Chagatai Turkish and related dialects. The article indicates that the work will continue by stating that a more comprehensive study book on this manuscript is being prepared. This study makes a significant contribution to the existing literature on the multiple versions of "The Judge and the Thief" story and its place in Turkish literature.

Genişletilmiş Özet

Amaç

Bu makale, Berlin Devlet Kütüphanesi’ndeki Ms. or. quart. 1296 numaralı Çağatay Türkçesi elyazması kitabında yer alan sekiz metinden biri olan "Düz ile Kağı" hikâyesinin dil özelliklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Makale, daha önce yayımlanmamış olan bu nüshanın 19. yüzyıl Çağatay Türkçesi ve yerel dil özelliklerini ele alarak, diğer yayımlanmış nüshalardan farklı yönlerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Makalede, eserin dilbilimsel özellikleri incelenerek, Arapçadan Farsçaya ve oradan da Türkçeye çeviri yoluyla Türk edebiyatına kazandırılan bu popüler hikâyenin Doğu Türkçesiyle yazılmış bu nadir örneği hakkında detaylı bir analiz sunulmaktadır.

Yöntem

Bu araştırma, Berlin Devlet Kütüphanesi’nde bulunan ve daha önce yayımlanmamış olan "Düz ile Kağı" hikâyesinin elyazması nüshasının incelenmesine dayanmaktadır. Metnin dil özellikleri, yazım tercihleri (imla) ve ses bilgisi (fonoloji) başlıkları altında sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Yazım tercihleri incelenirken, ünlülerin (a, e, ı/i, o/u) ve ünsüzlerin (b/p, c/ç, ğ, s, t) metindeki kullanımları ve tercih edilen yazım biçimleri örneklerle gösterilmiştir. Ses bilgisi bölümünde ise, ünlü ve ünsüz değişimleri detaylı olarak incelenmiştir. Metin, Eski Uygur Türkçesi imla geleneğinin devamı ve Çağatay Türkçesi özelliklerinin yanı sıra, yerel dil unsurlarının varlığı açısından değerlendirilmiştir. Makale, bu analizi yaparken, metinden alınan her bir örneğin hangi sayfada ve hangi satırda bulunduğunu parantez içinde belirtme yöntemini kullanmıştır. Ayrıca, bu nüsha diğer yayımlanmış versiyonlarla karşılaştırılarak, metnin benzersiz yönleri belirlenmiştir.

Bulgular

Yapılan inceleme sonucunda, Berlin'deki nüshanın diğer yayımlanmış "Kadı ile Uğru" hikâyelerinden farklılıklar taşıdığı tespit edilmiştir. Bu farklılıklardan en belirgin olanı, hikâyede uğrunun adının Muhammed Râzî olarak geçmesidir. Ayrıca, metnin başlangıç bölümü de diğer versiyonlardan farklıdır; hikâye, İsfahan'da üç düzenbazın varlığından bahsederek başlamaktadır. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde, kadının taksim için getirdiği yiyeceklerin sayısında da farklılıklar gözlemlenmiştir: Dört kaz, bir tavuk ve yedi yumurta bulunmaktadır. Diğer metinlerde önce kazlar taksim edilirken, bu nüshada önce tavuğun taksim edildiği görülmüştür.

Makalenin dilbilimsel bulguları, metnin son dönem Doğu Türkçesi (Çağatayca) özelliklerini taşıdığını göstermektedir. Metinde, Eski Uygur Türkçesi imla gelenekleri devam etmektedir; örneğin, geniz 'n'si (ŋ) için nun-kef harfleri (ن ك) kullanılmış, ünlüler harekesiz yazılmış ve ekler kelimelerden ayrı yazılmıştır. Yazım tercihlerinde, ünlülerin ve ünsüzlerin farklı harflerle gösterilebildiği örnekler sunulmuştur.

Ses bilgisi açısından, metinde çeşitli ünlü ve ünsüz değişimleri tespit edilmiştir:

Ünlü Değişimleri: Düz ünlülerin yuvarlaklaşması (bolduŋ), yuvarlak ünlülerin düzleşmesi (ilgari), ünlü incilmesi (miŋ, tilidin), ünlü genişlemesi (yette), ve vurgusuz orta hece ünlülerinin düşmesi (ağzıda, oğlu) gibi ses olaylarına rastlanmıştır.

Ünsüz Değişimleri: Söz başında b > m (maña, mên), b > f (futını), b > y (öy), söz içinde d/đ > y (ayağ, këy-), k > ğ (ğâz), ve p > f (koftı, tafar) gibi değişimler görülmüştür. Ayrıca, tonsuzlaşma (g/ğ > k/ķ) ve tonlulaşma (z > s) örnekleri de metinde yer almaktadır.

Makaledeki bir diğer önemli bulgu, Arapça ve Farsça alıntı kelimelerde kalınlık-incelik uyumunun bozulmasıdır (örnekler: zemînga, rāhzenlerga). Düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymayan ekler de belirlenmiştir; örneğin, yalnızca yuvarlak biçimleri olan ekler (-dUr-, -GUçI, mU, -sUn) ve yalnızca düz biçimleri olan ekler (+çI, -DI, +dIn) gibi.

Sonuç ve Tartışma

Bu makale, Berlin'de bulunan "Düz ile Kaadı" hikâyesi nüshasının ilk kez ayrıntılı bir dil incelemesini sunmaktadır. Analiz, metnin hem Eski Uygur Türkçesi yazı geleneğini devam ettirdiğini hem de 19. yüzyıl Çağatay Türkçesinin ve yerel dil özelliklerinin etkisi altında olduğunu göstermektedir. Metnin diğer yayımlanmış versiyonlardan farklı olması, özellikle uğrunun adının belirtilmesi ve hikâye girişinin farklılaşması, bu nüshanın hikâyenin incelenen diğer metinlerinden bağımsız bir varyant

olduğunu düşündürmektedir. Makalede, bu nüshanın dil özelliklerinin detaylı bir şekilde ortaya konmasıyla, hem metnin bilimsel açıdan değerine dikkat çekilmiş hem de Çağatay Türkçesi ve ilgili lehçeler üzerine yapılacak sonraki çalışmalar için önemli bir kaynak sağlanmıştır. Makale, bu nüsha hakkında daha kapsamlı bir inceleme kitabı hazırlandığını belirterek, çalışmanın devam edeceğine işaret etmektedir. Bu çalışma, "Kadı ile Uğru" hikâyesinin çoklu versiyonları ve Türk edebiyatındaki yeri hakkında mevcut literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır.

Etik Komite Onayı: Bu araştırma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Çıkar Çatışması: Yazar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi: Yazar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Sözcük Sayısı: Makaledeki sözcük sayısı 9000’i geçmemelidir.